

FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
UNIVERZITET U SARAJEVU
SMJER: SOCIOLOGIJA

**ANTROPOLOGIJA ANTIBOSANSKIH PARADIGMI:
DRUŠTVENI FAKTORI I POSLJEDICE ANTIBOSANSTVA**

ZAVRŠNI RAD

Mentor: Doc. Dr. Abdel Alibegović

Student: Kereš Mirnes; 488/II- soc

SARAJEVO, SEPTEMBAR 2024.

FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
UNIVERZITET U SARAJEVU
SMJER: SOCIOLOGIJA

**ANTROPOLOGIJA ANTIBOSANSKIH PARADIGMI:
DRUŠTVENI FAKTORI I POSLJEDICE ANTIBOSANSTVA**

ZAVRŠNI RAD

Mentor: Doc. Dr. Abdel Alibegović

Student: Kereš Mirnes; 488/II- soc

SARAJEVO, SEPTEMBAR 2024.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. TEORIJSKO-METODOLOŠKI OKVIR RADA	4
2.1. Problem istraživanja	4
2.2. Predmet istraživanja	4
2.3. Ciljevi istraživanja	5
2.3.1. Naučni ciljevi.....	6
2.3.2. Društveni ciljevi	7
2.4. Sistem hipoteza.....	8
2.4.1. Generalna hipoteza	8
2.4.2. Posebno- pojedinačne hipoteze	8
2.5. Sistem varijabli	9
2.6. Metode ili način istraživanja.....	9
2.7. Vremensko i prostorno određenje istraživanja	10
3. PREGLED ANTIBOSANSKE PARADIGME	11
3.1. Historijski kontekst.....	12
3.1.1. Osmanska osvajanja	13
3.1.2. Austrougarsko doba- „Laž o Hercegovini“	15
3.1.3. Antibosanstvo u Kraljevini SHS.....	18
3.1.4. Antibosanstvo u Jugoslaviji krajem 20. stoljeća	19
3.1.5. Trijebljenje, Velika Srbija	21
3.2. Vrste antibosanstva i uticaj aktera antibosanstva	24
3.3. Antropološki pristupi proučavanju antibosanskih paradigmi	28
4. DRUŠTVENI FAKTORI ANTIBOSANSTVA	29
4.1. Nacionalizam i etnocentrizam	29
4.2. Politika i medij.....	35

4.3. Obrazovanje.....	45
5. POSLJEDICE ANTIBOSANSTVA	52
5.1. Bosnacid	52
5.1.1. Islamizacija društva	54
5.1.2. Programi zla i predrasude bosanskohercegovačkog društva	58
5.2. Trajno poricanje i falsificiranje vrijednosnih identifikacija u BiH.....	59
5.3. Genocid.....	62
5.3.1. Šest strateških ciljeva srpskog naroda u BiH.....	64
5.3.2. Interpretiranje činjenica i znanja o genocidu u Srebrenici	66
6. ZAKLJUČAK.....	69
Literatura:.....	71
Biografija	73
IZJAVA O AUTENTIČNOSTI RADOVA	74

1.UVOD

U savremenom društvu etnički konflikti i različiti oblici napetosti često oblikuju našu socijalnu ali i političku stvarnost. Bosna i Hercegovina po svojoj najprepoznatljivijoj osobini, kao multietnička država, sa svojom historijom u kojoj živi više etničkih skupina, definitivno nije izuzetak savremenih društava i država. Konkretno u slučaju Bosne i Hercegovine, pojam antibosanstva postaje sve značajniji ako ćemo proučavati etničke odnose i ostale društvene paradigme. Međutim, fenomen antibosanstva predstavlja situaciju u BiH kojom se negiraju sve bosanskohercegovačke društvene sfere u cilju razbijanja države ali i samog društva. Za ovakve slučajeve svjedočimo širom svijeta te ovaj fenomen možemo predstavljati i uporediti sa različitim oblicima, samo sa drugim nazivom, poput onog u Ukrajini i invazije Rusije koja ima za cilj zauzeti, uništiti i vladati tom zemljom. Antropologija kao disciplina je, zbog takvih okolnosti, veoma bitna za čitav svijet jer ona proučava čovjeka i društvo u kojem obitava. Također, antropologija je disciplina koja se bavi uzrocima, posljedicama ali i potencijalnim rješenjima antibosanskih paradigmi. Antropologiju možemo shvatiti kao alat pomoću kojeg se borimo protiv antibosanstva. Ova disciplina također društvu nudi pozitivna rješenja koja su potrebna u borbi protiv antibosanstva. Pojam antibosanstva se može definisati kao kompletna predrasuda, diskriminacija ili netolerancija bosanskog identiteta, društva, kulture ili stanovništva. Antibosanstvo može biti rezultat historijskih sukoba, raznoraznih manipulacija, nacionalizma ili ideoloških podjela. Društveni faktori igraju veliki uticaj u oblikovanju antibosanskih paradigmi. Historija Bosne i Hercegovine je obilježena raznim sukobima sa ciljem da se riječ bosansko izbriše vladavinom različitih sila na ovim prostorima. Razni sukobi i godine antibosanskog djelovanja su produbile predrasude i stvorile neprijateljstvo unutar bosanskohercegovačkog društva. Pored toga, razni oblici manipulacije, medijska propaganda, i nacionalistička retorika jesu samo jedni od oblika rušenja bosanske nacije koje dodatno pomažu razvijanju antibosanskih stavova.

Posljedice svega ovoga su dosta ozbiljne i dugotrajne u našem društvu. Na koji način? Na način da se sve te posljedice manifestiraju kroz samo društvo putem društvenih isključenosti etničke skupine, marginalizacije u dosta slučajeva i diskriminacije bošnjačkih zajednica. Ograničen i prije svega diskriminatoran pristup obrazovanju, zapošljavanju i političkom sudjelovanju je produbilo soc nejednakost u društvu i stvorio osjećaj nepravde ili nezadovoljstva što će stvoriti ogromne probleme unutar društva poput problema sa odlaskom mladih iz BiH koji bi trebao biti najveći problem našeg društva, kojeg bi trebalo početi rješavati, koji je i djelomično

prouzrokovan antibosanskom propagandom. Dalje, ove posljedice mogu da prouzrokuju ono što je, na kraju krajeva, najbitnije u našem društvu a to je narušavanje mira.

Stoga, moramo razumjeti antibosansku paradigmu tj. moramo je dovoljno izučavati kako bi se kasnije mogli suočavati sa tim izazovom. Bitno je da antropolozi pruže uvid u ovaj problem tj. da daju uvid u dublje društvene i kulturne faktore koji oblikuju antibosanske stavove, kao i da pruže način na koji možemo pobjediti ovu prepreku. Isto tako, ukoliko bi pokušali pobjediti ovu negativnu paradigmu, bitno je da dodje do dijaloga, da dodje do razumijevanja i pomirenja etničkih skupina što je ključno za održavanje mira i stabilnosti društva u BiH. Istraživanja na ovu temu mogu pružiti uvid u vrijednosti i identitete koji oblikuju antibosansku paradigmu. Ako analiziramo neke društvene temelje poput društvene interakcije, simbola, jezika ili običaja onda možemo vidjeti kako se „drugi“ konstruišu u antibosanskim stavovima ili percepcijama. Ukoliko dobro analiziramo navedene osnove, bit će moguće savladati stereotipe, predrasude, netoleranciju prema drugom itd. Veoma je bitno da se bavimo ovom temom iz razloga što istraživanja na ovu temu mogu otkriti kako obrazovanje te kako mediji i politika oblikuju sistem antibosanskih paradigmi. Baviti se ovom temom nije lako, jer da bismo to radili, da bismo je prebrodili, potrebno je da se bavimo društvenim, obrazovnim ali i političkim promjenama. Istraživanja na ovu temu i razvijanje svijesti u društvu o antibosanstvu mogu dati ključne uvide u razumijevanja korijena antibosanstva nakon kojih bi mogli oblikovati ciljne intervencije u suzbijanju antibosanstva.

Jedan od važnijih načina da bi razumjeli paradigmu antibosanstva jeste njen nastanak i njeno održavanje. Kao što smo i rekli, historija BiH je izrazito složena a jedan dio njene historije jesu i ratovi, pogotovo ratovi koji su počeli nakon raspada bivše Jugoslavije i etničko čišćenje koje je ostavilo dubok trag na društvo Bosne i Hercegovine. Čak i nakon 30 godina, po društvo Bosne i Hercegovine ratovi 90.-tih godina ostavili su velike traume i duboko nepovjerenje između etničkih skupina. Razlog zašto je ta paradigma antibosanstva i dalje u veliko snazi jeste, prije svega, faktor nacionalizma ali i vanjska podupiranja antibosanskih faktora. Na samom početku treba reći da je u Bosni i Hercegovini ali i u ostalim zemljama Balkana na snazi nacionalizam u obliku šovinizma. Iza „patriotizma“ se zapravo krije šovinizam koji se od politike proširio čitavim društvom te imamo ogroman procenat predrasuda prema drugima, stereotipa također, izgradnju neprijateljstva a sve to rezultira održavanje i produbljenje podjela među etničkim skupinama. Da bi se izborili sa podjelama, bitna je redovna edukacija kako u formalnom obrazovanju tako i u neformalnim oblicima, kako bi se savladali stereotipi, predrasude i netolerancija.

Bitno je ovaj fenomen jako dobro obraditi a antropologija antibosanske paradigme je ta koja se bavi ovim pitanjem, antropologija pokušava da promoviše pozitivne promjene u društvu Bosne i Hercegovine. Važno je također naglasiti da antropologija antibosanskih paradigmi nije samo akademska disciplina, ona je također i alat za promjenu društva. Kroz aktivizam i angažman, antropolozi ali i cjelokupno društvo, mogu pokrenuti inicijative za ljudska prava i slobodu.

Uz političke i historijske faktore, kultura, religija, ekonomija i društvene norme također igraju ulogu u oblikovanju antibosanskih stavova i percepcija. Također je bitno naglasiti da se antibosanske paradigme ne ograničavaju samo na međuetničke odnose. Unutar samih etničkih skupina mogu postojati unutarnji konflikti i podjele, što dodatno doprinosi antibosanskim stavovima. Zato je veoma bitno da ovaj fenomen obradimo i kroz unutrašnja istraživanja kako bi uspjeli dobiti cjelokupnu sliku antibosanstva. Nadalje, antropologija antibosanskih paradigmi treba da istraži dublje ovaj fenomen kroz same društvene faktore i posljedice. Da bi napokon uspjeli promovisati prave vrijednosti društva, mira, tolerancije i jednakosti veoma je bitno da potaknemo društvo ka tim idejama te borbama svih etničkih skupina protiv antibosanstva. Nažalost, naše etničke skupine, naša nacija se jako malo bavi ovim pitanjem ali moramo biti svjesni da je to jedini put ka boljem sutra.

Kako budemo radili dalje na radu, potrudit ćemo se objasniti svaki od društvenih faktora, posljedica, objasniti historiju (nastanak, uspon) antibosanske paradigme te na kraju u zaključku iznijeti glavnu poruku rada, vlastitog mišljenja te potencijalno rješenje za problem kojeg ja obrađujem.

2. TEORIJSKO-METODOLOŠKI OKVIR RADA

2.1. Problem istraživanja

Konkretni problem istraživanja na ovu temu jesu pitanja šta je to antibosanstvo, u kojim oblicima je on prisutan, koje su historijske činjenice koje ga predstavljaju te koji su društveni faktori i posljedice koji ga opisuju. Ako gledamo širu sliku onda možemo dodati i razumijevanje društvenih faktora koji dovode do razvoja antibosanskih stavova te samim tim i posljedica koje se proučavaju u samom društvu ali i od pojedinca do pojedinca. Problem istraživanja na ovu temu se fokusira na analizu različitih aspekata ili vrsta antibosanstva kao samog društvenog fenomena u društvu Bosne i Hercegovine. Antibosanstvo je oblik neprijateljstva, oblik negativnih stavova prema bosanskoj kulturi i identitetu. U istraživanju ove teme dolazimo do potrebe razumijevanja razloga koji stoje iza nastanka ali i kontinuiranog održavanja antibosanstva. Samim tim, to uključuje potrebu za izučavanjem kulturnih, socijalnih ali i historijskih aspekata koji oblikuju fenomen antibosanstva. Problem istraživanja koji se susreće u ovoj temi jeste i analiza posljedica antibosanstva na društvo i pojedince. To podrazumijeva istraživanje o raznim krizama u društvu, napetostima te nesigurnostima društva u Bosni i Hercegovini. Daljnim istraživanjem će biti veoma važno razumjeti kako antibosanstvo utiče na formiranje pogubnih identiteta ali i ugrožavanje prethodnih identiteta kojim se društvo identificiralo. Razumijevanje problema istraživanja ove teme je veoma bitno iz razloga što razumijevanje može da posluži ka prevenciji i smanjenju antibosanskih stavova iz čega bi proizašlo, prije svega, pojačano prisustvo multikulturizma koji je najbitniji faktor ka međusobnom razumijevanju te dijalog oko napretka bosanskohercegovačkog društva. Također, možemo reći da problem o kojem istražujemo u ovom radu jeste i to da je tema oko antibosanstva veoma osjetljiva, moguće je izazvati razne kontroverze, otpor te emocionalne reakcije pojedinaca širom društva. Iz tog razloga je veoma bitno pristupiti etički prema svim etničkim grupama u bosanskohercegovačkom društvu.

2.2. Predmet istraživanja

Predmet istraživanja na ovu temu obuhvata istraživanje samog fenomena antibosanstva pod kojim spadaju i istraživanje društvenih faktora i posljedica koji će biti preduslov za razvoj antibosanskih stavova u društvu i pojedinca. Predmet istraživanja bi se trebao fokusirati na razumijevanje svih vrsta antibosanskih paradigmi kao društvenih fenomena koji su specifični za Bosnu i Hercegovinu. Isto tako, predmet istraživanja ove teme će biti društveni faktori koji održavaju i jačaju antibosanstvo. Za BiH društvo je bitno obraditi svaki aspekt ili razlog koji su općenito doveli do razvijanja antibosanstva. Pod društvene fenomene spadaju politički aspekti, nacionalistički narativi, promjena kulturnih normi koji su napravili jaz u društvenim skupinama bosanskohercegovačkog društva. Također, pod društvenim aspektima možemo nabrojati i ekonomske, socijalne te psihološke utjecaje koji dovode do nazadovanja društva ili stagnacije društva. Kroz proučavanje predmeta istraživanja ćemo težiti tome da saznamo šta je to antibosanstvoto njegov utjecaj na društvenu pojavu.

2.3. Ciljevi istraživanja

Ciljevi istraživanja, na ovu temu, su najjednostavnije usmjereni ka tome da razumijemo šta je to antibosanska paradigma, koji su to društveni faktori koji dovode ka pojavi, rastu i opstanku antibosanstva te za cilj je razumijeti posljedice s kojima se susrećemo zbog utjecaja antibosanstva u bosanskohercegovačkom društvu. Ako gledamo nešto šire oko ciljeva istraživanja, onda možemo reći da je cilj zapravo uvid u saznanju porijekla i razvoja antibosanskih stavova u Bosni i Hercegovini. Trebamo razumjeti društvene faktore i kontekste koji su doprinijeli formiranju i održavanju tih paradigmi. Pored toga, istraživanje rada ima za cilj analizirati posljedice antibosanstva na društvo i pojedince. Kroz proučavanje raznih aspekata nama je zapravo cilj da spoznamo negativne uticaje antibosanskih stavova na društvo, međuetničke odnose, identitet i kvalitet života građana. Također treba navesti kao ciljeve istraživanja da spoznamo i rezultate koji proizilaze iz antibosanstva poput diskriminacije i marginalizacije koji proizilaze iz ovih stavova. Jedan od ključnih ciljeva našeg istraživanja jeste da pronađemo načine koji mogu prevladati antibosanske paradigme te samim tim među etničke skupine promovisati razumijevanje, toleranciju i dijalog oko ključnih stvari. Da bi to sve uspjeli, bitno je da pročimo šta je to najbolje za društvo tj. razviti strategiju koja bi uključivala obrazovne programe, medijske pismenosti, politiku i da težimo ka poštovanju različitosti. Na

kraju, ciljevi istraživanja, u suštini, su upravo usmjereni ka tome da uspijemo razumijeti fenomen antibosanske paradigme, ključnih faktora koji ga konstruišu te na kraju pronaći način kako smanjiti posljedice istog te stvarati zdravo društvo.

2.3.1. Naučni ciljevi

Naučni cilj na ovu temu jeste fokusiran na širenju znanja i razumijevanju o ovom veoma složenom društvenom fenomenu antibosanstva. Svjesni smo da se o ovom temi jako malo govori, a ako se i govori, onda se govori u okolišanju ili nekom prenesenom značenju, ne nadziru se neka konkretna rješenja koja bi kasnije, jedan po jedan, rješavali i doveli do tog da se antibosanstvo smanji u velikoj mjeri. Kroz ovo istraživanje ćemo doći do raznih naučnih a kasnije i društvenih ciljeva. Jedan od osnovnih naučnih ciljeva jeste analiza antibosanskih paradigmi kao društvenog fenomena prisutnog u Bosni i Hercegovini. Takvih slučajeva je nažalost jako malo. Potrebno je da razumijemo sve vrste antibosanstva da bi dobili dublji uvid u njihovu prirodu i manifestaciju. Također, naučni cilj jeste spoznati društvene faktore i procese koji su doveli do nastanka antibosanstva, širenja i opstanka istog. Kroz razne utjecaje, želimo saznati kako se ti stavovi formiraju i opstaju. Također je bitno da saznamo koji društveni mehanizmi doprinose podupiranju anitbosanstva. Kako je bitno spoznati faktore, tako je bitno spoznati i posljedice antibosanstva na društvo i svakog pojedinca. Trebamo istražiti razne vrste posljedica, od socijalnih, ekonomskih, psiholoških i drugih. Kako je bitno spoznati o faktorima, tako je bitno spoznati i o posljedicama jer jedno bez drugog ne ide, itekako su povezani, stoga ako uspijemo spoznati pa kasnije i riješiti jedan od ovih pojmova, bit će nam lakše raditi na preostalom problemu. Za naučnu stranu, također imamo cilj da smanjimo antibosanske stavove. Potrebno je istražiti sve moguće preventive za rješenje problema, recimo putem obrazovanja (boljeg obrazovnog sistema), medijskog prostora također koji promovise mir, harmoniju i toleranciju. Cilj nam je pružiti naučnu osnovu za razvoj strategija intervencije. Na kraju, želimo doprinijeti antropološkom znanju o antibosanskim paradigama i društvenim aspektima koje ih konstruišu. Kroz ovo istraživanje težimo unaprijediti i doprinijeti širem razumijevanju društvenih fenomena povezanih s antibosanstvom. Svi ovi naučni ciljevi

usmjeravaju nas ka istraživanju kojim bismo stekli novo znanje ali i spoznali dosta više o antibosanskim paradigmama.

2.3.2. Društveni ciljevi

Društveni cilj, u prvu ruku, obuhvataju osvještavanje javnosti o postojanju antibosanskih paradigmi i njihovim štetnim posljedicama. Nažalost, takvih paradigmi u Bosni i Hercegovini ima jako mnogo ali možemo steći dojam da to „ne pije vode“. Jako puno autora knjiga, profesora izlazi u javnost i govori o tome, a jako malo se to primjenjuje. Kroz ovaj rad želimo da podignemo svijest o prisutnosti anibosanstva prema bosanskohercegovačkom društvu koji rezultiraju loše odnose etničkih skupina te ne kvalitetan način života u društvu. Cilj je da pokrenemo dijalog u društvu te potaknuti pozitivne promjene u društvu. Naravno da jedan završni rad ne može puno toga postići ali ako bi ova tema postala dosta popularnija bilo bi itekako moguće ovu temu proširiti i na druge grane društva. Isto tako, kroz ovaj rad ćemo predložiti i preporuke tj. smjernice za kreiranje, prije svega, svijesti pa onda i ostalih aspekata društva koje će promovisati jednakost, pravdu i ljudska prava. Naravno, uz to računamo i da institucije aktivno rade na suzbijanju antibosanstva. Također, jedan od društvenih ciljeva istraživanja može biti proces pomirenja i izgradnje povjerenja između različitih etničkih skupina. Kroz rad ćemo govoriti o dosta društvenih ciljeva ali i o uzrocima poput tragičnih događaja i sukoba koji su oblikovali antibosanske paradigme. Konačno, društveni cilj je poticanje aktivnog građanstva i angažmana u borbi protiv antibosanstva. Kroz dodatna istraživanja o ovoj temi ćemo probuditi svijest građana, potrebno je da inspirišemo pojedince, grupe, razne organizacije te cjelokupna promocija o građanskom društvu da se promoviše jednakost i pravednost. Naučni cilj u konačnici jeste potaknutost pozitivnih promjena na društvenom nivou i izgraditi društvo koje poštuje sve svoje građane. Ovi društveni ciljevi odražavaju našu želju za stvaranjem društva koje je slobodno od predrasuda, diskriminacije i antibosanstva a sve u cilju uspješnog zajedničkog suživota Bosne i Hercegovine.

2.4. Sistem hipoteza

2.4.1. Generalna hipoteza

Antibosanstvo predstavlja različite procese dugoročnog, planskog i perfidnog negiranja bosanskog identiteta, bosanske države i njenog teritorijalnog suvereniteta, te se manifestuje kao društveni fenomen koji ima značajan uticaj na kulturne, političke i društvene aspekte u Bosni i Hercegovini.

2.4.2. Posebno- pojedinačne hipoteze

Prva posebna hipoteza: Postojanje antibosanskih paradigmi u društvu proizilaze iz raznih složenih a itekako komplikovanih društvenih faktora koji sadrže političke, historijske, medijske i obrazovne uticaje.

Druga posebna hipoteza: Društveni faktori imaju ključnu ulogu u širenju antibosanstva dok su posljedice te koje prate konstantne secesije bosanskohercegovačkog društva putem društvenih faktora.

Treća posebna hipoteza: Period kraja 20. stoljeća je bio najjači napad antibosanstva na bosanskohercegovačko društvo i samu državu Bosnu i Hercegovinu što je rezultiralo genocidom na čitavoj teritoriji.

Četvrta posebna hipoteza: Stoljetnim napadima i podvalama antibosanskih subjekata je bio cilj podijeliti ovaj prostor između Srbije i Hrvatske.

Peta posebna hipoteza: Politika zapadnih zemalja prema Bosni i Hercegovini predstavlja nijemo posmatranje onog što se dešavalo pred kraj 20. stoljeća koja se nije promjenila do danas.

Šesta posebna hipoteza: Dejtonski sporazum, potpisan 1995. godine, predstavlja prekid rata u Bosni i Hercegovini ali i buduće komplikacije i nefunkcionalnost države.

Sedma posebna hipoteza: Veća edukacija o bitnosti multikulturalizma u bosanskohercegovačkom društvu bi značio bitno smanjivanje antibosanstva.

Osma posebna hipoteza: Dijalog i interakcija različitih etničkih skupina bi dodatno smanjili antibosanske posljedice u društvu poput stereotipa i predrasuda.

2.5. Sistem varijabli

Antibosanstvo je savremeni bosanskohercegovački fenomen, postoje brojni društveni faktori koji utiču na to. Antibosanstvo je fenomen koji je specifičan za bosanskohercegovačko društvo te antibosanstvo rezultira razne društvene faktore koji formiraju mnijenje pojedinca u državi prema građanstvu po pitanju kulture, jezika i drugih. Zavisna varijabla bi bila sami pojam antibosanstva. Nezavisna varijabla bi činila skup društvenih faktora i posljedica u bosanskohercegovačkom društvu uzrokovanih antibosanskom paradigmom.

2.6. Metode ili način istraživanja

Metode ili načine istraživanja u našem radu jesu korištenja isključivo načina istraživanja kako bismo dobili dublje razumijevanje ove teme. Ključni izvor literature koji će nam poslužiti kao temelj za istraživanje jeste analiza sadržaja. Razna djela i članke ćemo obraditi koji će nam dati uvid u antibosanstvo i njegove implikacije na društvo. Također, kao još jedan oblik metoda istraživanja ćemo koristiti sekundarne izvore koji se bave antibosanskim djelovanjem, sociološko-historijskim te kulturnim aspektom bosanskohercegovačkog društva. Analiza historijskih tekstova, političkih analiza i izučavanje kulture bosanskohercegovačkog društva bit će ključna za razumijevanje društvenih faktora povezanih s antibosanstvom. Ove metode istraživanja omogućit će nam pristup proučavanju antibosanskog utjecaja i njegovih posljedica. Korištenje knjiga kao izvora literature s navedenim metodama omogućit će nam duboko razumijevanje fenomena antibosanstva. Također, jedna vrsta metode ovog rada može biti i istraživanje ili analiza društvenih mreža na način da ćemo preko društvenih mreža doći do rezultata razmišljanja velikog broja pojedinaca etničkih skupina u našem društvu. Također možemo doći do spoznaje na koji način se antibosanstvo širi. Kombinacijom svih ovih metoda možemo doći do relevantnih rezultata o tome kako ustvari antibosanstvo funkcioniše. Isto tako, kombinacijom ovih metoda možemo doći do pristupa proučavanju antibosanstva i njegovih društvenih faktora.

2.7. Vremensko i prostorno određenje istraživanja

Vremensko određenje rada će obuhvatiti višerazdoblja, naprimjer, istraživanje će obuhvatiti razdoblje od 1990-ih do danas kako bi se obuhvatile ključne promjene koje su se dogodile nakon raspada bivše Jugoslavije i tijekom tranzicijskog razdoblja u Bosni i Hercegovini. Razlog odabira tog perioda jeste taj što je fenomen antibosanske paradigme, u to vrijeme, imao najjače napade antibosanstva na društvo što je stvorilo ogroman broj posljedica. Također ćemo se nešto kraće zadržati a period Kraljevine Bosne i Hercegovine te nešto kratko na početak 20. stoljeća.

Prostorno određenje će se fokusirati na Bosnu i Hercegovinu kao primarno prostorno područje. Bosna i Hercegovina će biti fokus istraživanja zbog svoje specifične historije, etničke strukture i kao područje koje je u dosta navrata bila prostor za okupaciju. Unutar Bosne i Hercegovine je moguće uraditi specifična istraživanja na ovu temu u zavisnosti od toga koju regiju ili gradove bi uzeli za istraživanje s ozbirom na raznolika iskustva i perspektive. S ovim istraživanjem možemo saznati gdje je najveće uporište antibosanstva, a samim tim i uporište društvenih faktora koji opisuju antibosanstvo te gdje treba da više radimo na rješavanju ovog fenomena ali isto tako da očekujemo gdje možemo imati najviše posljedica zbog antibosanske retorike.

3.PREGLED ANTIBOSANSKE PARADIGME

U djelu „*O antibosanstvu*“ Rusmira Mamutćehajića nalazimo općenitu definiciju antibosanstva gdje stoji: „*Antibosanstvo je složeno ideologijsko pokrivanje, poricanje i uništavanje bosanstva koje ustrajava u dubokome osjećaju onog što ono nije i ne može biti, što najveći dio bosanskog naroda neće, pa makar to svoje intuitivno nehtijenje i ne uspijevao uobličiti u osviješćeno bivanje u tome što jeste*“.¹ Ovim pojmom autor obuhvata svaki element negiranja Bosne, bosanstva i Bošnjaka ali i stvaranja predstava o pojavi ideologija srpstva i hrvatstva u bosanskohercegovačkom društvu. Bauk o bosanstvu odnosno postojanje samog pojma antibosanstva traje čak preko dva stoljeća čime je potrebno ovaj dio rada podijeliti kako bi svaki element historije antibosanstva bio jasan i precizno objašnjen. Historiju antibosanstva je bitno objasniti fazama, od dolaska Osmanlija tj. od njegovog nastanka, do njegovog vrhunca. Stoljećima pojam antibosanstva služi kao izgovor ka jačanju srpskih i hrvatskih nacija. Zato su poricanja Bosne i bosanskog naroda stoljećima primile razne sadržaje poput onih gdje stoji da sve što je bosansko na ovoj teritoriji a što se tiče politike, kulture i historije se svodi na isključivo pitanje Hrvata i Srba o tome, stoljećima se nameće nemogućnost u kojoj bi različite religije bile usklađene u Bosni te da se stoljećima pokušava nametnuti da je Bosna nefunkcionalna „vještačka“ tvorevina Srba i Hrvata. Antibosanstvo kao svoju perfidnu strategiju koristi etničke podjele, prenaglašava ih, predstavlja ih iskrivljenim pojmovnim konstrukcijama i etničko diže na nivo nacionalnog/ državnog. Zaista treba da se čudimo kako naše društvo općenito opstaje decenijama ali i dalje egzistira s ozbirom da znamo da su se o našoj državi, u bližoj historiji, isključivo pitali Srbi i Hrvati. Tu možemo svrstati isključivo pisanje historije o našoj državi koje, naravno, nije bilo onako kakva zaista i jeste. Zato danas imamo uporno negiranje historije naše države. Nužno je izdvojiti dio stanovništva koji se protivi prethodnim sadržajima, stvaranju slike i nužnosti o tome kako srpska ili hrvatska strana ima pravo uplitanja u oblikovanju bosanskohercegovačkog društva pod izgovorom da je to „srpska“ odnosno „hrvatska“ zemlja. Svaki od ovih sadržaja hrani bauk o bosanstvu svaki od njih je jedna velika laž koja se pravda raznim ideologijama za koje se ljudi uvjeravaju da je tačna i jedino ispravno rješenje. Kako je bosanstvo kao političko buđenje bosanskog naroda postalo godinama pa čak i stoljećima sve izvjesnije, time je i antibosanstvo postalo sve izvjesnije i jače te iz vremena u vrijeme što je rezultiralo postojanjem tog pojma koji je sve opasnije za bosansko društvo.

¹ Mahmutćehajić, R. (2018): O antibosanstvu, muke života u tuđim predstavama, Connectum, Sarajevo, str. 7.

U 18. , 19. i 20. stoljeću srpski i hrvatski uticaji su se uzdizali i mjenjali u zavisnosti od potrebe koje ćemo naknadno objasniti. Bitno je reći da su se takvi utjecali mijenjali zbog toga što je Bosna bila predmet česte okupacije, što Osmanske, što Austrougarske. Takvi uticaji bi se često uzdizali onda kada je bosanstvo dobijalo na snazi, kada je dobijalo svoju konstrukciju. Uzdizali su se s ciljem da se bosanstvo pokaže kao besmisleno ili kao nevažće. Zanimljiva činjenica je, da se u momentu javljanja muslimanstva unutar bosanstva i bosanstva unutar muslimanstva javljala najjača promivisanja ideologija antibosanstva i antimuslimanstva. Ako govorimo o Bosni, bosanstvu i Bošnjacima onda mislimo na jedan narod, o zajedničkim bosanskim ljudima više vjeroispovjesti koji mogu imati različita vjerovanja i vrijednosti ali istu historiju jer je to jedno društvo- jedna država. Uključujući te pojmove, u srpskoj i hrvatskoj misli je isključivo jedino i ispravno sadržaj o Bosni, bosanstvu i Bošnjacima kao elementima koji potvrđuju postojanje srpske odnosno hrvatske nacije. Pometnju o bosanskoj naciji, sa srpske i hrvatske strane (misli se na velikodržavne projekte koji su izvanbosanskog porijekla), nije isključen ni pojam nužnog iseljavanja ljudi. To su često potezi „iz očaja“. Takva iseljavanja se smatraju nužnim iz razloga što je to jedan od načina brisanja i uništenja tokova očuvanja bosanskog ideala.

3.1. Historijski kontekst

Historijski kontekst antibosanstva će posebno obuhvatiti više razdoblja, različitih vrsta antibosanstva te objasniti razne pokušaje i planove razbijanja bosanstva kroz historijski kontekst. Takav kontekst obuhvata razne političke, kulturne i društvene faktore koji su oblikovali antibosanstvo naprotiv bosanskog identiteta. U historijskom kontekstu ćemo se jedino susresti sa oblikom neprijateljstva, brisanja bosanske historije, jezika, kulture itd. Da bi uspjeli da razumijemo historijski kontekst, bitno je da sagledamo sve historijske događaje koji su utjecali na formiranje antibosanskog stava. Bosna i Hercegovina, kao prostor koji je poznat po bogatom multietnicitetu i multikulturalizmu, je tijekom svog postojanja bio prostor na kojem su se velike sile stoljećima „igrale“ i pokazivale silu nedužnom bosanskom narodu. Igranje velikih sila je jedan od glavnih uzroka nastanka, širenja i dostizanja vrhunca antibosanskog fenomena. U daljnjem razmatranju ove teme ćemo govoriti o raznim periodima koji su utjecali na formiranje antibosanstva.

3.1.1. Osmanska osvajanja

Dolaskom osmanskog carstva na ove prostore smatramo početak ili „rađanje“ antibosanskih djelovanja po bosanski narod. Dolaskom Osmanlija je na ove prostore došao i Islam koji je po mnogo čemu nasuprot kršćanstva, što sa zapada, što sa istoka. U tom slučaju, bosanski muslimani nisu bili shvatljivi, čak ni to da su bila moguća stvaranja o slobodi Bosanaca koji su prešli na vjeru Islam. S ozbirom na to, bosanske muslimane je bilo potrebno svesti isključivo na etničku skupinu koja pripada „tuđoj“ državi. Faktor antibosanstva za vrijeme Osmanlija se fokusira na upravljanje državom isključivo iz Istanbula koji su kasnije zabranili, ugasili pa kasnije i ukinuli mogućnost autonomije bosanskog društva. U tekstu vrlo zanimljivog i provokativnog naslova naziva „*Jesu li Osmanlije osvojile ili oslobodile srednjovjekovnu Bosnu?*“ nailazimo na stav da su: *“Osmanlije su gotovo cijelo jedno stoljeće nad Bosnom održavali konstantne vojne, ekonomske i političke pritiske, potkopavali suverenost i etablirani sistem, slabili moć vladara, vlastele i naroda da bi na kraju 1463. vojnim putem upriličili posljednju epizodu bosansko-osmanskih državnih odnosa.”*²

Osmansko carstvo prema Bosni nije ništa drugo nego jedan okupator koji je, iz čitavog carstva, birao i postavljao svoje službenike te time stvarali osjećaj da se Bosna u tom pogledu ništa ne pita te da se njeni interesi ignorišu. Kasnije je bilo pokušaja Huseina-Kapetana Gradašćevića da se suprostavi Osmanskoj okupaciji ali završilo je neuspješno.

Najveći faktor koji je igrao u stvaranju antibosanstva jeste Islam. Prelaskom na Islam većine stanovništva dolazi do velikih promjena u kulturnom ali i društvenom aspektu. Došlo je do marginalizacije određenog dijela društva koji nisu prihvatit Islam kao primarnu religiju. Mislimo na židove, bogumile i kršćane. Tim se u društvu stvarao jaz a samim tim kasnije i neprijateljstvo između više vjerskih skupina. Dolaskom Osmanlija dolazi do kulturnih promjena u Bosni. Njihov kulturni utjecaj se ugledao u tome da se negira

² Agić, J. (2019): Jesu li Osmanlije osvojile ili oslobodile srednjovjekovnu Bosnu?;

<https://balkans.aljazeera.net/teme/2019/11/2/jesu-li-osmanlije-osvojile-ili-oslobodile-srednjovjekovnu-bosnu>

preuzeto: 7.7. 2023.

bosanski jezik, bosanski univerzitet, književnost itd. Osmanlije su na okupirane prostore pokušali nametnuti turski jezik što je dovelo bosanski jezik na margine društva kao jezika koji je bio služeni do pada Bosne. Uz to je i književnost pala na margine ako uporedimo književnost iz drugih dijelova Osmanskog carstva. U Bosni je bilo više pokušaja suprostavljanja Osmanlijama i pokušaja ka povratku promovisanju bosanske kulture, jezika i identiteta. Ukupno gledano, utjecaj antibosanstva bili su dosta izraženi prema bosanskom identitetu. Krajem 18. stoljeća javlja se srpsko i hrvatsko antibosanstvo. Javlja se potreba okupacije prostora Bosne poslije postepenog slabljenja Osmanskog carstva. Još krajem 18. stoljeća javlja se predrasuda prema bosanskom društvu na način na koji bi se Bošnjaci zvali Turcima što nam govori da Bošnjaci ni u bilo kojem aspektu ne bi imali vlastitu kulturu i jezik tj. da govorimo Turskim jezikom i praktikujemo tursku kulturu. Citirao bi citat iz djela „*O antibosanstvu*„ Rusmira Mahmutćehajića u kojem Dositej Obradović 1783. godine kaže: „*Bošnjaci će ostati Bošnjaci i biće što su i njihovi stari bili*“.³

Ova izjava, po našem mišljenju, može i mora imati samo jedan pogled tj. da je smatrao i mislio na to da su Bošnjaci nekad prije bili narod koji pripada narodu kojem pripada i Dositej Obradović tj. Srbima. Kad su Bošnjaci zvani Turcima, brisana im je veza sa Bosnom, bosanstvom i bošnjaštvom a samim tim jezikom i svijesti o pripadnosti ovom prostoru. Svi ovi načini pokušaja brisanja bosanstva su ništa drugo nego način prisilnog nametanja uz traženje da prihvate kao svoje. Na koji način ovdje možemo primjetiti antibosantvo? Pa upravo na način da je jedina i prava istina to da je bosanski narod dugog trajanja na ovom prostoru koji ima svoje odrednice koji se temelje na bosanstvu, državi Bosni, bosanskom jeziku, bosanskoj politici i bosanskoj kulturi. Također, to je narod koji zbog postojanja bosanstva trpi dosta napora drugih da ga „ugrade“ ili „prisvoje“ svom narodu.

Ako se vratimo Osmanlijama trebamo reći da su Osmanlije nametale jako visoke poreze bosanskom stanovništvu što je stvaralo ogroman ekonomski pritisak i osjećaj nepravde prema bosanskom narodu. To je dodatno doprinjelo antibosanstvu i postepeno, u društvu, razvijalo osjećaj diskriminacije. S obzirom da je Osmansko carstvo jako puno ratovalo tj. da su u dosta navrata imali motiv

³ Mahmutćehajić, R. (2018): *O antibosanstvu, muke života u tuđim predstavama*, Connectum, Sarajevo, str. 33.

ka okupaciji neke države, politike Osmanskog carstva jesu bila česta prisiljavanja mlađe populacije društva da se pridruže osmanskim vojnim redovima. Ovo je izazvalo veliki otpor društva s obzirom na gubitak velikog broja muške populacije i narušavanja strukture društva. U dosta navrata je vrh Osmanskog carstva izazvao nesigurnost među bosanskim stanovništvom. U dosta navrata je sudski dio Osmanskog carstva bio nepravedan čime je dodatno porastao osjećaj nesigurnosti i neprijateljstva prema Osmanskog carstvu. Svakako treba reći da su ovi faktori ništa drugo nego izraz antibosanskih djelovanja prema bosanskom društvu. Odlaskom Osmanskog carstva dobijamo prve veće migracije ljudi prema Turskoj i to sa podacima: „*Podaci o broju iseljenih bošnjačkih stanovnika kreću se od 60.000, prema austrougarskim izvještajima i podacima, do 250.000-300.000, kako to navode pojedini novinski izvještaji i historičari*“.⁴

3.1.2. Austrougarsko doba- „*Laž o Hercegovini*“

Kao i u doba Osmanskog carstva, doba Austrougarske okupacije predstavlja ništa drugo nego negiranje bosanskog identiteta i prisustva same države Bosne kao dijela austrougarske monarhije. Osmanlije su nakon gubitka par ratova protiv Austrougarske morali da potpišu Berlinski Kongres iz 1878.godine. i time se obavezuju da će napustiti i prepustiti Bosnu Austrougarskoj vladavini. Za to je Austrougarska platila Osmanskom carstvu oko 2,5 miliona funti kao naknadu za aneksiju Bosne. To je početak novog antibosanstva prema bosanskom društvu. Austrougarsko carstvo je, kao i Osmansko carstvo, težilo tome da vlast bude centralizovana. U takvoj vlasti se bosanstvo i bosanski identitet nisu mogli pronaći. U Austrougarskoj su promovisani mađarski i njemački identitet te u takvim nacionalnim identitetima nije bilo mjesta za bosanski nacionalni identitet. Ono na šta se ja želim fokusirati u nastavku rada jeste aspekt koji se tiče podjele Bosne kako bi Austrougarska lakše vladala. Sa bosanskim identitetom, koji je jedini legitiman, dodaje se i hercegovački identitet. Na taj su način pokušali a kasnije i uspjeli slomiti bosanski identitet

⁴ Lavić, S. (2021): Diskurs o bosanstvu, Fakultet političkih nauka, Sarajevo, str. 22.

koji je mogao predstavljati ogroman problem za Austrougarsku okupaciju Bosne. Država bi se zvala Bosna i Hercegovina što je i do danas ostalo. Nisu željeli ponoviti grešku Osmanskog carstva i pojavu novog Huseina Gradašćevića u borbi za autonomiju Bosne. Također, još jedan faktor koji pokazuje rast antibosanstva u to vrijeme jeste i taj da je Austrougarska monarhija isključivo radila na rastu uticaja crkve u Bosni. S obzirom da se do tad bosanski narod obično izjašnjavao na vjerskoj osnovi, ovaj faktor je omogućio daljnje podjele na nacionalnoj osnovi. Crkva je radila na promovisanju hrvatskog identiteta što je dodatno oslabilo bosanski identitet. To bi bili neki od značajnijih antibosanskih djelovanja u doba Austrougarske monarhije.

Laž o Hercegovini jeste jedan od najbitnijih sadržaja antibosanstva u ovom radu ali i u historiji bosanske države. O ovom fenomenu se, čak i danas, jako malo zna šta konkretno taj fenomen znači i kakva je njegova funkcija. U tom fenomenu se pokušava oduzeti svi sadržaji bosanskog društva, politike i kulture. Podjela na dva imena tj. Bosna i Hercegovina, predstavlja jedno od najprihvaćenijih i najsnažajnijih antibosanskih djelovanja prema cjelini. Ako gledamo cjelokupno društvo Bosne treba reći da su Hercegovci, Krajišnici i drugi oblici narodnosti na jednom prostoru ništa drugo nego društvo zvani nacionalnim identitetom Bosanaca. Sva ta imena su prihvaćena kao legitimni dijelovi bosanskog društva ili države. Međutim, ovi oblici narodnosti, oblici podjele su oblik koji je temelj antibosanske paradigme. Kao primjer koji potvrđuje Hercegovinu kao oblik antibosanstva možemo navesti Stjepana Kosaču koji je bio bosanski vojvoda koji je dobio titulu Hercega u bosanskom kraljevstvu. Dobitkom titule Hercega je ništa drugo nego predstavljanje tog dijela države Hercegovom unutar bosanskog društva ili države. Još jedan oblik antibosanstva koji se javlja u ovom periodu jeste i govor Vuka Karadžića na ovu temu. On je općenito većinski prostor Balkana, Bugarske, Hrvatske, Bosne, Dalmacije smatrao isključivo srpskim. Narod spomenutih prostora je smatrao koji potiče od dinastije Nemanjića. Takvim govorima i mišljenjima se Vuk Karadžić morao baviti bosanskim pitanjem, rješavanjem problema bosanstva i države Bosne kao oblicima koji su velike prepreke za širenjem srpske ideologije. Prilikom problema bosanstva sa velikom „podvalom“ Hercegovine, Vuk Karadžić je radio na tome da Hercegovina postane zaseban dio društva i države

što je ustvari jedan cilj ka razbijanju bosanske države i društva. Jezik Bosne je smatrao najčistijim srpskim književnim dijelom historije srpskog naroda.

Ukazat ćemo na jedan iznimno značajan dio knjige „*O antibosanstvu*“ ponovo Rusmira Mahmutćehajića o dodavanju Hercegovine kao antibosanskog djelovanja: „*Iako je za hercegovinstvo teško naći bilo kakav razlog koji bi ga izdvajao iz ukupnog bosanstva, to ideologijsko konstruiranje snaženo je tokom posljednja dva stoljeća, a da neospornost antibosanske namjere u tome nikada nije jasno prepoznata. Tako je od devetnaestog stoljeća uvedeno i nametano dvočlano ime „Bosna i Hercegovina“ za najpotpuniju kulturnu i historijsku cjelovitost sveg prostora ovog dijela Evrope.*“⁵. Citatom se postavlja jako dosta pitanje. Koju to kulturu posjeduje Hercegovina a da je drugačija od Bosne? Koliko je Hercegovina po historiji drugačija od Bosne? Da li je nekad Hercegovina općenito i postojala unutar države Bosne tj. da li je bila poseban dio naprimjer u bosanskom kraljevstvu? Odgovorima na ova pitanja možemo spoznati da je to samo jedna podjela Bosne na dva dijela sa ciljem lakšeg upravljanja bosanskim društvom. Granice Bosne i bosanstva nije nit će ikad biti moguće mijenjati i crtati. Niti je Hercegovina ikada mogla nadmašiti bosanstvo i odvojiti se od navedenog. Nametanje stava o tome da je nemoguće postojanje bosanske nacije nam jasno govore o tome koliko već dugo traje antibosanska paradigma. Fenomen Hercegovine je ništa drugo nego sredstvo za širenje utjecaja srpskog odnosno hrvatskog svijeta krajem 19. i početkom 20. stoljeća ali istovremeno i pokušaj razbijanja bosanstva. Promovisajući da je Hercegovina kulturna cjelina drugačija od Bosne je prisutna nastojanjem Srbije i Hrvatske oko podjele ne samo Bosne nego i većeg dijela Balkana. Moguća je planska podjela Balkana između Srbije i Hrvatske ali pitanje oko Bosne postaje dosta kompleksnije u cilju da Bosna mora biti ili srpska ili hrvatska, ili možda uključivanja mogućnosti o podjeli iste. Tako, Vladimir Ćorović govori: „*Bosna, isto tako, nema nikakve crkvene umjetnosti: nikakvih samostalnih ili bar upola samostalnih spisa iz crkvene književnosti; nikakvog traga većih duhovnih zanimanja. Od sve umjetnosti ostalo je samo nekoliko skulptura po kamenim stećcima, od kojih se po svojoj izradi jedino izdvajaju oni stećci iz Zgošće,*

⁵ Mahmutćehajić, R. (2018): *O antibosanstvu, muke života u tuđim predstavama*, Connectum, Sarajevo, str. 36.

podignuti na groblju banske porodice.“⁶ Prema ovim riječima, Bosna je prazna zemlja. Bez narodnosti, historije, kulture, jezika, društva itd. Ako bilo čega ima tu, onda se to u citatu smatra srpskom karakteristikom.

3.1.3. Antibosanstvo u Kraljevini SHS

Antibosanstvo u doba Kraljevine SHS (Srba, Hrvata i Slovenaca) odnosi se na tendencije ili namjere koje su bile fokusirane protiv Bosne i bosanskog identiteta. Ove namjere su se javile nakon završetka Prvog svjetskog rata kada je bilo vrijeme formiranja novih država. Poslije gubitka Austrougarske monarhije i odlaska sa prostora Balkana, Bosna i Hercegovina postaje dio nove države ali puno drugačije u odnosu na prethodne. SHS je bila država koja je imala dosta unutarnjih problema poput etničkih sukoba pojedinih etničkih grupa. Kao što sam naziv kaže, SHS, to je bila država u kojoj je bila namjera nastanka novonastale države Srba, Hrvata i Slovenaca. U takvoj državi, Srbi i Hrvati su imali velik broj intelektualaca koji su radili na buđenu nacionalne svijesti među vlastitim narodom. U ovom kontekst, bosanska strana je bila itekako uskraćena za vlastiti nacionalni identitet u odnosu na ostale narode. Pogotovo srpska strana je bila ta koja je imala izražene tendencije ka ispoljavanju nacionalne svijesti. Kasnije Bosna i Hercegovina postaje jedinica koja postaje predmet podjele između Srba i Hrvata. Srbi i Hrvati tom podjelom Bosne i Hercegovine dodatno umanjuje bosanski identitet i autonomiju. Često su pričani razni mitovi o svetosti jednog naroda, drugi narodi su se smatrali potčinjenim narodima koji su ipak ništa drugo nego pripadnici Srba ili Hrvata. Od 1918. godine Bosna i Hercegovina biva istinski potčinjena pod Karađorđevim prijestoljem a svaki mogući oblik državnosti Bosne i Hercegovine izbrisan. Pitanje o Bosni i Hercegovini biva totalno pod komandom Srba i Hrvata te pitanje naroda u njoj, konkretno muslimana, biva itekako neizvjesan, imali su mogućnost izbora triju opcija: biti Srbi/ Hrvati, iseliti iz Bosne i Hercegovine ili da budu pod prijetnjom

⁶ Mahmutćehajić, R. (2018): O antibosanstvu, muke života u tuđim predstavama, Connectum, Sarajevo, str. 38.

istrebljenja. Lideri u SHS-u su tvrdili da je jedina ispravna stvar mogućnost pričanja srpskog odnosno hrvatskog jezika. A kada jedan narod nema jezik onda nema ni kulture ni identiteta. Takvo je bilo stanje Bošnjaka u vrijeme SHS-a. Ako pričate srpski ili hrvatski jezik, morate biti pripadnici jednog od ta dva naroda. Veliki broj mladih bosanskih intelektualaca je imalo potrebu otpora ovoj vrsti vladavine što je rezultiralo smrtnom kaznom u namjeri da se u budućnosti ništa slično ne bi pomislilo. Vladajućim narodima u ovakvoj državi je doista smetala povezanost Bošnjaka s Bosnom i bosanstvom što je rezultiralo razvijanjem Bosne i Hercegovine kao teritorije na kojoj žive dvije nacije. Glavno obilježje antibosanstva u Bosni i Hercegovini jeste sporazum Cvetković-Maček. Taj sporazum je potpisan 1939. godine, pred početak Drugog svjetskog rata. Ovim sporazumom je teritorija Bosne i Hercegovine podijeljena na banovine pod kontrolom Hrvatskog sabora. Ovaj sporazum možemo shvatiti kao otvoreno odnosno konkretno antibosanstvo prema bosanskom narodu. Tokom ovog sporazuma, bošnjački narod nije pozvan na sabor pri sklapanju završnog dogovora iako su Bošnjaci narod koji bi živio unutar te banovine. Motivaciju više u ovom sporazumu su srpska i hrvatska strana našle pri smrti Mehmeda Spahe. Bosanski narod skupa sa bosanskim intelektualcima su se suprostavili ovom sporazumu što je rezultiralo osnivanjem Muslimanskog pokreta za autonomiju Bosne i Hercegovine. Na kraju, osnovni motiv sporazuma Cvetković- Maček jeste podjela Bosne na banovine između srpskog i hrvatskog naroda. Srpska i hrvatska strana su organizovale Upravne odbore ka lakšoj podjeli teritorija. Međutim, šest dana nakon početka ovog sporazuma počinje Drugi svjetski rat koji je prekinuo sve moguće planove ovog sporazuma.

3.1.4. Antibosanstvo u Jugoslaviji krajem 20. stoljeća

Doba SFRJ (Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija) ću početi jednim citatom iz knjige „*O antibosanstvu*“ autora Mahmutćehajića koji govori o antibosanstvu u SFRJ : „*Nemogućnost održanja srpsko- hrvatske ideologije prikrivena je ideologijskim jugoslavenstvom, u kojem je zbiljno bosanstvo izvođeno u politike maskiranja srpstva i hrvatstva u njihovim hegemonijskim*

odnosima prema Bosni. „⁷ Prema mišljenju autora, jugoslavenstvo je ideologija koja je samo zamrzla ideologije koje su stoljećima napadale Bosnu a koje su vladale Srbijom i Hrvatskom. Socijalistička Jugoslavija, koja nastaje završetkom Drugog svjetskog rata, dobija prvi Ustav u kojem, naizgled, su rješenja jednaka za sve narode u poretku svih socijalističkih republika. Međutim, u takvom sistemu nema ništa novo što nismo vidjeli u prošlosti prije Jugoslavije. Nismo mogli pronaći ništa novo što bi se ticalo Bosne, bosanstva i Bošnjaka. To vrijeme jako puno ljudi smatra kao „zlatno doba“ za društvo, što i jeste, ali je imalo i dosta mana. Jasno je bilo da će nakon smrti Josipa Broza Tita nastupiti buđenje nacionalizma koji je trajao prethodna dva stoljeća. Trebalo je biti jasno da područje Balkana ne može opstati bez nacionalizma. Bosanskim muslimanima se takav poredak vlasti činio kao utočište za slobodu i konačan mir u društvu. Međutim, nažalost, sve je to bila imaginacija u neutralnosti ideologije jugoslavenstva. Nažalost, rastom ideologije jugoslavenstva je prikriveno bosanstvo samo na drugi način u odnosu na prethodne historijske periode. Jeste da Bosna nakon 500 godina dobija ponovo državnost u granicama koje je imala i 1463. godine tj. pred padom Kraljevine Bosne ali u doba Jugoslavije postoji jedan paradoks na kojem su antibosanske organizacije radile na tome da podrže muslimanstvo kojem bi bosanska svijest bila zanemarljiva, kako se bosanstvo ne bi rodilo na politički način. Na taj način bi muslimani ipak bili svedeni na religijsku skupinu. Bilo je pokušaja da se bosanstvo uvrsti u politiku Jugoslavije. Zahvaljujući Džemalu Bijediću, jednim od najvećih političkih lidera u BiH je Bošnjak ipak dobio opredjeljenje Muslimana po Ustavu iz 1974. godine. Bitno je citirati jednu izjavu Bijedića iz Narodne skupštine SRBiH: *“Mi smo revoluciju vojevali i za to da se jednom za svagda utvrdi čija je ovo zemlja Bosna i Hercegovina, da ne bude ni carska ni spahijska, da ne ostane provincija u pozadini, oko koje se ksuraju velikosrpska i velikohrvatska buržoazija i bosanski begovat.”*⁸ Također, pred samu pogibiju,

⁷ Mahmutćehajić, R. (2018): O antibosanstvu, muke života u tuđim predstavama, Connectum, Sarajevo., str. 150.

⁸ Prošlo je 45 godina od pogibije: Ovako je o Bosni i Hercegovini govorio Džemal Bijedić;

<https://www.fokus.ba/vijesti/bih/proslo-je-45-godina-od-pogibije-ovako-je-govorio-dzemal-bijedic/2240720/>

preuzeto: 26.6.2023.

1977. godine, Bijedić kaže: „*Puno znam, ubit će me.*“⁹ Bilo je jasno šta se sprema u budućnosti Jugoslavije. Bilo je jasno buđenje srpskog i hrvatskog nacionalizma što je na kraju osvijješćeno Titovom smrću.

Borba za Bosnu je Bijedića koštala života za koje se smatra da je montiran, da je navodno pronađen kvar aviona koji je izazvan čovjekovom rukom. Jasno je da je nečiji cilj bio da Bijedić ne dodje na mjesto Josipa Broza Tita čime bi se mogućnost povratka antibosanstva svela na minimum. Na sličan način je likvidiran i veliki znalac, političar i profesor Hamdija Pozderac. Zahvaljujući njemu su Bošnjaci ostali legitimni kao Muslimani pod vlašću Slobodana Miloševića. Pozderac se borio protiv muslimanskih intelektualaca koji su imali podršku Vojislava Šešelja koji je preko muslimanskih intelektualaca širio svoj fašizam sličan onome iz Drugog svjetskog rata. Nažalost, Pozderac je „završio“ poput Bijedića što je nastavilo planove ka podjeli Bosne iz Beograda a kasnije i Zagreba.

3.1.5. Trijebljenje, Velika Srbija

Uspješnim buđenjem srpskog i hrvatskog nacionalizma počinje plan i ostvarivanje planova trijebljenja muslimana koji su zvani Turcima, ljudima koji žive za pogrešnom teritoriju. Četiri godine progona, ubijanja i ponižavanja muslimana te uništavanje svega što može opisati jedan narod poput jezika, kulture i društvo. Izvršavanje svega navedenog pod iznimkom ka „oslobođenju“ naroda. O historiji „Turaka“ u Bosni piše i Vladmiri Ćorović koji piše 1925.godine i to: „*U nastojanju da ideologijski uokviri to razlučenje u historiografsku sliku, piše 1925.godine o muslimanima, na koje misli knjaz Miloš Obradović u navedenom pismu, da su to „mnogobrojne turske izbjeglice iz Srbije, naročito iz Šapca, Užica, Valjeva, Sokola i ostalih zapadnih mesta, koji*

⁹ Džemal Bijedić je govorio: *Puno znam, ubit će me*; <https://avaz.ba/vijesti/bih/542940/dzemaal-bijedic-je-govorio-puno-znam-ubit-ce-me> preuzeto: 26.6.2023.

*se naseliše po Bosni, a posebno u tuzlanskom okrugu.*¹⁰ Kako je moguće da sa velikim ne znanjem pišu o Bosni kao državi koju su naselili Srbi za vrijeme dolaska Osmanlija? Zar nije bilo u vrijeme Kraljevine Bosne poznat naziv „Bošnjani“, bosanski univerzitet koji je bio jedan od najboljih za razvoj obrazovanja u društvu, zar se u doba Kulina se spominju Bošnjani koji Dubrovčanima dozvoljavaju trgovinom čitavom Bosnom? S toga, ovu izjavu možemo i moramo okarakterisati kao striktno šovinističkom sa pretenzijama ka okupacijom države Bosne. Da se vratimo vremenu poslije Jugoslavije. Kada su Bošnjaci, iz dijelova gdje su Srbi većinsko stanovništvo, bili već uništeni, kada su genocidni planovi bili u toku, srpski patrijarh Pavle 17. oktobra 1993. godine kaže: „*Molimo se Gospodu da nam podari radosti, mudrosti i bratoljublje, da nas očisti od bratomržnje, jer na zemlji ima mjesta za sve ljude, samo ako budu ljudi.*“¹¹ Zaista, šovinizam u ovoj izjavi nema granice. Općenito u srpskoj i hrvatskoj ideologiji šovinizam nema granice. Kako je moguće reći „*da nas očisti od bratomržnje*“ a u 4 godine su izvršili genocid u Bosni tj.nad bošnjačkim stanovništvom s kojim je samo par godina prije rata bio u „bratskom“ odnosu? A da ne govorimo da Srbi, Bošnjaci i općenito drugi narodi Balkana imaju jako slično porijeklo, jezik, kulturu itd. Bošnjaci nisu „dobri ljudi“ ako su se samo branili i svaki dan ispraćali svoje u ruke neprijatelja? Moliti Boga sreći, miru i mudrosti a vršiti genocid u Bosni je itekako, bez bilo kakve sumnje potez bolesnog društva. „Istrijebiti“ neki narod znači izdvojiti i odstraniti „nečist“ dio naroda u Bosni. Posljedice tog odstranjivanja na „Turke“ i naše je itekako u značenju odricanja vrijednosti svim ljudima kojima je ta etiketa stavljena.Hrvatska i srpska strana se oko mnogo čega nisu slagale u zadnjem ratu ali što se tiče Bosne, tu su prijatelji koji izvače obostranu korist. Obje strane su bile saglasne da se bosanski muslimani trebaju „ukloniti“ sa određenog prostora. Nije tu bilo namjere samo izbrisati jedan narod sa bosanske teritorije nego i to da se protiv Bosne i Hercegovine provodi sistemsko razaranje na nivou državnosti koje uključuje i razaranja (genocid). Zato ću citirati jedan citat iz djela „*Genocid u Bosni; politika etničkog čišćenja*“ knjige Normana Cigara koji

¹⁰ Mahmutćehajić, R. (2018): O antibosanstvu, muke života u tuđim predstavama, Connectum, Sarajevo, str. 141.

¹¹ Ibidem ., str. 141.

potvrđuje prethodno: „ Dobrica Ćosić je na sličan način otvoreno otkrio da mir u BiH ne može biti sačuvan priznavanjem tih komunističkih postojećih republičkih granica ili unutrašnjih administrativnih granica “. ¹²

Izraz „Velika Srbija“ se odnosi na ideju koja se pojavila u 19. i 20. stoljeću a vrhunac doživljela raspadom Jugoslavije. Ideologiju „velike Srbije“ Milošević, Šešelj i Dobrica Ćosić nisu krili. Javno su je iznosili. To govori i citat o cilju projekta „velike Srbije“: „Pošto je zadati srpski cilj, stvaranje velike Srbije, prihvatao čitav spektar srpskog establišmenta, muslimanski problem morao se rješavati na odlučan način i to radije prije nego kasnije“. ¹³ Prihvatanje Muslimana unutar ideologije „velike Srbije“ nije bio nikako moguć iz dosta razloga. Jedan od bitnijih razloga jeste strah o rasprostranjenosti muslimana širom te države; u BiH, Srbiji, Crnoj Gori, Makedoniji te Albaniji. Bojaznost od muslimanske većine te države je morao biti spriječen.

Ova zamisao je praćena međusobnim zagovaranjima velike Hrvatske i Srbije. Najveća pomirenja hrvatske i srpske strane su se ticala upravo o temama vezanim za Bosnu, bosanstvo i Bošnjacima. Posljedica takvih konstruiranja između Hrvata i Srba jeste svođenje bosanskih muslimana na „plemena“ s dva karaktera i to kao turskim političkim sredstvom i muslimanskim kao vjerskim obilježjem. Ni u bilo kojem obliku muslimani ne bi mogli sudjelovati u konstruiranju nacije.

Projekat „velike Srbije“ jeste imao namjeru da se muslimani uklone u njihovom originalnom obliku pa tek onda da se „ponovo“ vrata srpskom nacionalizmu. Način i namjera „povratka“ srpstva kojim bi to uradili jeste iz temelja isključiti Turke, tj. muslimane na način ubijanja ili eventualnog „ponovnog“ pokrštavanja. Na taj način je bosanstvu i bošnjaštvu oduzimana sama suština postojanja. Na taj način ili u očima srpske ideologije svi Srbi govore jednim jezikom pa su, samim tim, svi ljudi tog jezika Srbi, bili svjesni toga ili ne. Ta ideja oslobođenja ili ujedinjenja, koja traje minimalno dva stoljeća, konkretno isključuje Bosnu i bosanstvo iz sfere nacija Balkana. Projekat velike Srbije nije

¹² Cigar, N. (1998): Genocid u Bosni; Politika „etničkog čišćenja“, Bosansko kulturni centar, Sarajevo, str. 53.

¹³ Ibidem., str. 54.

isključivo samo fokusiran na Bosnu i Hercegovinu, on se tiče i Crnogoraca ali i Albanaca što je eskaliralo sukobom na kraju 20.stoljeća.

3.2. Vrste antibosanstva i uticaj aktera antibosanstva

Antibosanstvo, kao termin koji je dosta kompleksan, predstavlja ideologije negativne percepcije, predrasude ili negiranje Bosne i Bošnjaka. S obzirom na to, ova tema je kao takva veoma osjetljiva o kojoj je teško biti subjektivan a da ne povrijedimo druge etničke grupe unutar Bosne. S toga, o pojmu antibosanstva javnost nije široko upućena niti je taj fenomen prihvaćen u društvu. Međutim, ova tema je veoma bitna s obzirom na trajanje antibosanstva, njegove uzroke te njegove posljedice. Ovaj dio naslova će istražiti dvije vrste antibosanstva i to: unutrašnje te vanjsko antibosanstvo koje ćemo detaljnije objasniti, njihove uzroke i posljedice dok ćemo također pokušati predstaviti puteve da prevaziđemo obje napomenute vrste antibosanstva. Također, tema koja je bitna za ovaj dio jeste uticaj aktera antibosanstva tj. osoba koji su obilježili i unutrašnje i vanjsko antibosanstvo. Objе vrste antibosanstva ćemo objasniti u periodu kraja 20. stoljeća jer su bili najizraženiji u tom periodu.

Unutrašnje antibosanstvo predstavlja secesionistička razmišljanja tj. potrebu ka podjeli ili odvajanju od društva ili države na politički ili vjerski način. Smatrali smo potrebom navesti dio o unutrašnjem antibosanstvu od profesora Abdela Alibegovića gdje kaže: „ *Ovaj model antibosanstva je djelimično i indirektno rezultat vanbosanskih programa zla, ali ga identificiramo kao maligno "unutrašnje" (bošnjačko) antibošnjaštvo. Ovaj drugi model karakteriše, zahvaljujući aktivnim misliocima, kao deformacija intelektualca, proizvodnja kantonalne svijesti, kao i deformacija i autodestrukcija bošnjačkog bića.*“¹⁴ Taj tip antibosanstva predstavlja stavove koji se javljaju unutar Bosne i Hercegovine. Takav tip antibosanstva u Bosni i Hercegovini je obilježen pretežno vjerskom netrepljivosti. Treba reći da ovaj tip antibosanstva ne bi bio moguć bez potpore vanjskih faktora antibosanstva. Unutrašnje antibosanstvo se ipak manifestovalo kroz šovinističke retorike te manipulacijom historije koja je potaknula mržnju pretežno nad Bošnjacima. To je rezultiralo uništenjem kulture jednog društva u

¹⁴ Alibegović, A. (2017) : Programi zla – antibosanstvo – dva dominirajuća modela; BZK “Preporod” Sarajevo, Sarajevo, str. 201-216.

pojedininim dijelovima Bosne. Šovinistička retorika i potreba za mržnjom jeste i dovela do strašnih zločina, genocida te protjerivanja naroda što se desilo u Srebrenici. Zato u knjizi „Čitanje historije i povjerenja u Bosni; Kriva politika“ Mahmutćehajića stoji o genocidu u Bosni: „U razdoblju od početka 1992. godine do zaustavljanja rata 1996.godine moguće je, primjenom prihvaćenih određenja genocida, bez dvojenja reći da je na najvećem dijelu bosanskohercegovačke teritorije- tačnije na oko 77% te teritorije- proveden genocid u doslovnom smislu tog pojma. A svaki genocid određuju četiri sadržaja njihove ukupnosti- elita, ideologija, organizacije i izvršitelji. Zato je od bitne važnosti tačno odrediti upravo te sadržaje u slučaju tog genocida“. ¹⁵ Potrebno je naglasiti da se antibosanstvom u kontekstu genocida također manipuliše. Genocid se nije desio samo u Srebrenici, on se ustvari desio na čitavoj teritoriji Bosne i Hercegovine. Namjera je bila očigledna a to je da se planski uništi i podijeli Bosna i Hercegovina i to na dvije strane: srpsku i hrvatsku. Obje strane, u Bosni i Hercegovini, su bile saglasne u predstavljanju Bošnjaka kako bi uspjeli postići rješenje ka podjeli teritorije. Za to je bilo potrebno svijetu predstaviti Bošnjake kao središtima koji su neprihvatljivi. Tako se, u uništenju Bosne i Hercegovine, stvara slika o Bošnjacima kao narodu koji imaju ideologiju i kulturu Islama koja nikako ne odgovara Evropi i svijetu. Za to im nije trebalo puno jer se Evropa stoljećima prema Bosni ponaša kao nepoželjnom ili nebitnom teritorijom. O tome ćemo kad budemo pisali o vanjskoj vrsti antibosanstva. U razvoju unutrašnjeg antibosanstva su najviše patili Bošnjaci. Zbog ovog faktora te zbog faktora nepravde i gubitka voljenih se kod Bošnjaka stvarao negativan pogleda na srpsku odnosno hrvatsku stranu unutar Bosne i Hercegovine. Međutim, važno je napomenuti da to nije slučaj kod cjelokupnog broja Bošnjaka kao što nije ni slučaj kod srpske i hrvatske strane u vezi podrške ka etničkim čišćenjima ili genocidu. U suštini, ovaj oblik antibosanstva je dosta u zavisnosti od vanjskih utjecaja koji su samo podržavali razvoj antibosanstva u Bosni i Hercegovini a samim tim i rezultata istog u ratu.

O *vanjskom* antibosanstvu se može reći jako mnogo. Imali smo potrebu navesti dio o vanjskom antibosanstvu od profesora Abdela Alibegovića gdje stoji:“ *Model antibosanskih matrica mišljenja, historiografskih fantazmagorija o Bosni i ukupnom*

¹⁵ Mahmutćehajić, R. (1998): Čitanje historije i povjerenja u Bosni; Kriva politika, Radio Kameleon Tuzla, Tuzla, str. 70.

*bosanskom habitusu posmatramo kao izvanbosansku pojavu. Najizraženiji oblici ili forme putem kojih se nastoji realizovati ovaj izvanbosanski program zla jesu upregnutost na falsifikovanju historijskih činjenica u svrhu propagiranja srpskog velikodržavlja, kao i povremeno manifestnih, a češće latentnih niza hrvatskih zabluda o Bosni i bosanskom habitusu.*¹⁶ Bosna i Hercegovina je bila pod udarom susjednih država koje su podržale sukob etničkih skupina unutar Bosne. S tim možemo zaključiti da građanski rat u Bosni nikako nije bio moguć kao što to godinama propagiraju. Nametanje mišljenja da Srbija i Hrvatska nisu imale uključena djelovanja u dešavanjima u Bosni od 1992. do 1995. godine jeste samo jedan od oblika vanjskog antibosanstva. Kako je to moguće kad brojni sastanci Miloševića i Tuđmana o podjeli Bosne govore baš suprotno? Brojni sastanci Tuđmana i Miloševića i karta Bosne ispred njih govore baš suprotno. Njihov osnovni cilj jeste bio razaranje koje uključuje genocid koji su dobijali podršku svijeta kojima je bio izgovor „izgradnja“ mira u Bosni i Hercegovini. Niti jedan oblik razaranja nije bio moguć bez Beograda, Zagreba i „lažnih“ mirovnih snaga koji su predstavljali volju svijeta. Također, postoji još jedan oblik vanjskog antibosanstva koji je itekako diskutabilan i osjetljiv pogotovo kod Bošnjaka. Kao što smo rekli, u vanjskom obliku antibosanstva se, sa srpske i hrvatske strane, stvarala slika o nepoželjnosti Bošnjaka na ovim prostorima koji imaju radikalnu ideologiju i kulturu. Dobili su etiketu „islamskih mudžahedina“. Pri samom stvaranju ove slike o Bošnjacima, u Bosnu iz islamskih zemalja, pogotovo Irana, ulaze formacije „islamskih mudžahedina“. Ono što je specifično za ovo dešavanje jeste i embargo koji je bio na snazi. Bosna i dešavanja u njoj su u to vrijeme bila pod budnim okom svijeta. Taj momenat predstavlja jedan od dva glavna vanjska antibosanska uticaja u Bosni. Svijet je dobio viziju kako u državu Bosnu ulaze formacije koje su sve ono čega se Evropa i svijet boje i bore godinama unazad. Kako je moguć ulazak tih formacija u državu kad ni obična hrana nije mogla da pređe granicu a da ne pričamo o oružju. Na taj način su srpske i hrvatske strane dobile podršku svijeta. Međutim, kako je bilo moguće da srpske formacije predvođene Arkanom dospiju u Bosnu iako je zabrana bila uvedena? Zašto se u svijetu na taj način nije stvorila slika o srpskoj vojsci kao nepoželjnom? Iz navedenog vidimo da vanjski način antibosanstva nije ništa drugo nego plan i potreba ka stvaranjem opravdanja kako bi svijet prešutio dešavanja u Bosni i Hercegovini. Uz

¹⁶Alibegović, A. (2017) : Programi zla – antibosanstvo – dva dominirajuća modela; BZK “Preporod” Sarajevo, Sarajevo, str. 201-216.

navedeno dati srpskoj i hrvatskoj strani opravdanje za uključenost u rat. Još jedan od oblika vanjskog antibosanstva se tiče kraja rata tj. 1995. godine i zaustavljanja Armije BiH pred Banja Lukom pod razlogom da se ne bi stvorile ogromne migracione krize ljudi. O ovome je profesor Lavić je, u jednom forumu, izjavio: „*U ovome pitanju ukazuje se na cinizam internacionalne zajednice. On se najbolje pamti i prepoznaje u Holbrookeovom pravljenju „greške“ u Bosni ili s Bosnom 1995. godine. Kao on se „prevario“ i onda shvatio da je nagradio zločine velikosrpskog projekta.* „¹⁷

Ovdje nije riječ o nekoj „grešci“. Hoolbrook jednostavno nije dozvolio stvaranje jedinstvene i cjelovite Bosne i Hercegovine kao što je pisalo u referendumu 1992. godine. Jednostavno nije bilo moguće da Amerika dopusti funkcionalnu državu gdje su Bošnjaci većina. A Amerika baš i nije poznata kao prijatelj muslimanskog naroda širom svijeta iako u Americi živi velik broj muslimana. Uz to bi imali državu u kojoj bi u budućnosti mogli da omjere snage protiv Rusije. Danas je to Ukrajina, veliko je pitanje ko će to biti poslije Ukrajine.

Od početka rata u Bosni i Hercegovini do kraja istog različiti *akteri antibosanstva* su imali kompleksan uticaj na razvoj antibosanstva. Neki od njih su promovisali mržnju, nasilje i ubijanje dok su neki drugi promovisali mir, pomirenje i dijalog zaraćenih strana. Treba reći da su akteri koji promovišu antibosanstvo imali veću podršku društva ali i vandržavnih lidera. Uz Tuđmana i Miloševića, koji su krojili planove o podjeli Bosne i Hercegovine, treba spomenuti Radovana Karadžića koji bio lider Srba u Bosni i Hercegovini. Njegove poznate šovinističke izjave u skupštini Bosne i Hercegovine 1992. godine su podsticale antibosanstvo i eskalaciju sukoba. Jedan od faktora bez kojeg ne bi bilo moguće uticaj aktera za razvoj antibosanstva jesu i mediji. Primjeri uticaja medija jesu srpski mediji koji su provodili propagandu mržnje i stereotipa o Bošnjacima pogotovo na dijelu države gdje su bosanski Srbi većinski narod. S druge strane, pojedine medijske kuće su pokušale medijima promovisati dijalog između zaraćenih sukoba. Možda i najveći akter za razvoj antibosanstva jeste Međunarodna zajednica. Iako se do danas stvorila slika da je Međunarodna zajednica osudila i kaznila ratne zločince koji su promovisali antibosanstvo, treba reći da je Međunarodna zajednica dopustila izvršenje genocida nad Bošnjacima u Srebrenici. To je samo jedan od primjera kojima

¹⁷ Lavić, S. (2023): PROF.DR. SENADIN LAVIĆ : SPAŠAVANJE VUČIĆA I VELIKOSRPSKOG DUHA; <https://kliker.info/prof-dr-senadin-lavic-spasavanje-vucica-i-velikosrpskog-duha/> preuzeto: 30.6.2023.

je Međunarodna zajednica dozvolila izvršenje antibosanskih ideologija jedne etničke skupine prema drugoj. Važno je reći da je tokom rata ali i danas postojalo i postoji dosta aktera koji rade na razvoju antibosanstva ali i aktera koji promovišu mir i dijalog zaraćenih strana. Današnji akteri bi trebali da ulože velike napore u suzbijanju antibosanstva kako bi izgradili zdravo bosanskohercegovačko društvo koje promoviše različitosti i zajednički život.

3.3. Antropološki pristupi proučavanju antibosanskih paradigmi

Antropološki pristupi proučavanju antibosanskih paradigmi pružaju dublje razumijevanje ovih ideja, stavova i praksi usmjerenih protiv Bosne i bosanskog naroda. Antropolozi koriste različite metode kako bi istražili kontekst, društvene interakcije i kulturne procese koji oblikuju i podržavaju antibosanske paradigme. Antropolozi koriste identitete naroda kao proučavanje i razumijevanje antibosanske paradigme. Proučavanje historijskog konteksta je veoma bitno u proučavanju istraživanja na ovu temu. Bitno je analizirati historijske događaje, procese i društvene promjene kako bi se shvatio razlog nastanka antibosanstva. Razumijevanjem ovih faktora možemo doći do zaključka kako su se ideje antibosanstva razvile, te kako traju i dan danas a samim tim pronaći i rješenje istog. U suštini, antropologija kao naučna disciplina pomaže ka razumijevanju ovog fenomena. Antropološki pristupi su ključni za razumijevanje toka antibosanstva te itekako pomoći u izgradnji zdravog društva kojem je temelj razumijevanje i dijalog o rješavanju potencijalnog problema unutar bosanskohercegovačkog društva.

4. DRUŠTVENI FAKTORI ANTIBOSANSTVA

4.1. Nacionalizam i etnocentrizam

Nacionalizam i etnocentrizam predstavljaju možda glavne društvene faktore s kojim se bosanskohercegovačko već dugo vremena bori i koji su izuzetno povezani sa antibosanskim djelovanjem. Da bi bilo šta rekli o oba faktora, potrebno je biti upoznat koliko općenito nacionalizam i etnocentrizam, u historiji ali i u savremeno vrijeme, djeluju na javno mnijenje, što kroz medije, što kroz društvene mreže, većine društava širom svijeta. To su jedni od najjačih kreatora svijesti o društvu te o sopstvenoj naciji. U pisanju historijskog dijela antibosanske paradigme mogli smo primjetiti ogroman udio nacionalizma a pogotovo etnocentrizma na području Bosne. Postoji još društvenih faktora koji šire antibosanstvo ali pretežno sve kreće od nacionalizma tj. šovinizma i etnocentrizma. Treba naglasiti da su svi društveni faktori u bliskom međusobnom odnosu tj. da svaki od faktora igra određeni dio uloge koji utječe za razvijanje antibosanstva.

Utjecaj *nacionalizma* kao društvenog faktora antibosanstva predstavlja duboke podjele unutar našeg društva. Pojam nacionalizma možemo najlakše objasniti ako dođemo do zaključka da je to ustvari jedna ideologija koja se fokusira na to da su nacionalna pripadnost i identitet u društvu najvažnije stavke koje opisuju nacionalizam. Na veliku žalost ogromnog broja društva, nacionalizam ima moć stvoriti velike podjele u društvu te stvoriti jaz unutar društva što će ubuduće stvoriti daljnje posljedice. U ovim prethodnim rečenicama možemo prepoznati bosanskohercegovačko društvo kao društvo u kojem je nacionalizam stvorio ogromne podjele unutar društva, pogotovo o onim podjelama koje se tiču pripadnosti odnosno ne pripadnosti bosanskohercegovačkom društvu. O nacionalizmu u Bosni autor knjige „Diskurs o bosanstvu“ Senadin Lavić kaže: „*Najizopačeniji hegemonijski poduhvat u dvadesetom stoljeću bio je prisilni pokušaj nacionaliziranja Bošnjaka u smjeru srpstva ili hrvatstva.*“¹⁸ Rezultat ovog nacionalizma bio je duboka destabilizacija društva u Bosni. Šovinistička propaganda srpske ili hrvatske elite u 20.stoljeću predstavlja najmoćniji pokušaj uzimanja Bosne pod svoje. To su im omogućile razne historijske okolnosti koje

¹⁸ Lavić, S. (2021): Diskurs o bosanstvu, Fakultet političkih nauka, Sarajevo, str. 18.

su pogađale bosanskohercegovačko društvo, odnosno političke promjene koje su se mijenjale na ovim prostorima tj. odlaskom Osmanlija, odlaskom Austrougara, stvaranjem SHS države a na kraju 20. stoljeća najstrašnji pokušaj osvajanja Bosne preko genocida nad bošnjačkim narodom.

U bosanskohercegovačkom društvu se jako dugo vremena suočavamo sa problemom u kojem naše društvo ne uspijeva da probudi svijest o naciji ali i razumijevanju nacionalizma u društvu. U dosta navrata se, prilikom pokušaja buđenja svijesti o nacionalizmu, isti poistovjećuje i susreće sa daleko jačim šovinizmom koji guši svaki oblik buđenja nacionalizma u bosanskohercegovačkom društvu. U srpskim i hrvatski etničkim skupinama se stoljećima javlja nacionalizam u obliku šovinizma. Senadin Lavić, autor knjige „Diskurs o bosanstvu“ najbolje objašnjava ta dva procesa skrivenog šovinizma: *„Ključni antibosanski i antibošnjački proces u dvadesetom stoljeću odigravao se kroz pokušaj da se izbriše Bosna s mape svijeta, da se Bošnjacima oduzme identitet, odnosno ime i sadržaj narodne kulturne forme. To je značilo odvajanje od Bosne i bosanskog identiteta jednog cijelog naroda! Tako bi Bosna ostala bez svoga naroda i onda bi se moglo potvrditi teza da je to „srpska“ ili „hrvatska“ zemlja.“*¹⁹ Iako nacionalizam u obliku antibosanstva seže već dva stoljeća, treba spomenuti da prethodni citat najviše govori o srpskom i hrvatskom šovinizmu sa kraja 20. stoljeća. Suština tog „skrivenog“ nacionalizma jeste da se smanji važnost bosanskog identiteta naroda. Prava i jedina istina koja se negira jeste ta da u BiH živi jedan narod i jedna nacija. To potvrđuje činjenica prema kojoj se polovinom 19.stoljeća javlja hrvatizacija i posrbljavanje društva. Taj proces traje sve do danas. U takav tip nacionalizma detaljnije možemo dodati brisanje bošnjačke kulture, jezika, historije te vjere prema kojoj bi se određen broj naroda morao vratiti „prethodnoj“ vjeri- hrvatskog ili srpskog naroda. Cilj je oslabiti osjećaj Bošnjaka prema Bosni, tako da bi Bosna ostala bez svog naroda a potom dobiti prostor koji pripada Hrvatima i Srbima.

Godinama se ovakav proces provodio nad Bosnom. Dolaskom Osmanlija je većina bosanskog naroda pristala na njihovu vjeru, kulturu i biti primorani ratovati i stradati u Osmanskim pohodima. Isti scenarij je bio u Austrougarkoj monarhiji. Odlaskom Osmanskog carstva, a dolaskom Austrougara, Bošnjaci nisu mogli dobiti svijest o Bosni bosanstvu, nego je dosta naroda izbjeglo iz Bosne i naselilo današnju Tursku. Tek sredinom Drugog svjetskog rata, Bošnjaci dobijaju mogućnost borbe u ratu poslije koje

¹⁹Lavić, S. (2021): Diskurs o bosanstvu, Fakultet političkih nauka, Sarajevo, str. 18.

bi njihova država bila priznata kao suverena država unutar SFRJ. Treba napomenuti da se Bošnjaci u Drugom svjetskom ratu uopšte nisu borili za svoju državu nego isključivo za opstanak kao naroda u BiH. Također treba spomenuti Bošnjački nacionalizam koji je, unatoč raznim pokušajima drugih etničkih skupina da unište bosanskohercegovačko društvo, ostao kao pozitivan nacionalizam tj. patriotizam. Bošnjački nacionalizam se većinski poistovjećuje sa multietničkom Bosnom sa ravnopravnim etničkim skupinama i ravnopravnim ulogama ka izgradnji države. Ni u bilo kojem obliku Bošnjaci nisu razvili tip nacionalizma koji je imao za cilj oduzeti teritoriju niti da „očisti“ Bosnu od drugih etničkih skupina. Međutim, treba da shvatimo da u svakoj od navedenih etničkih skupina postoje pojedinci ili određena skupina ljudi kojima jeste cilj promocije patriotizma ali i šovinizma. Kad to shvatimo mislim da će nam biti lakše podijeliti dobro od lošeg a poslije tog ići ka cilju u izgradnji društva ka boljem.

Na koji to način nacionalizam kao društveni faktor može pomoći u razaranju našeg društva? Adib Đozić, autor knjige „*Studije o Bošnjaštvu*“, govori o nacionalizmu koji ruši BiH kao državu i istovremeno društvo gdje kaže: „*U razvijanju srpske i hrvatskenacionalne svijesti u Bosni i Hercegovini, pored političkih subjekata, važnu ulogu imali su pravoslavna i katolička crkva, škole i školski sistem, zasnovan na nacionalnoj podijeljenosti. Dakako, ne smije se zaboraviti ni uloga škole i školskog sistema koja nije bila kao faktor izgrađivanja bošnjačke nacionalne svijesti, već, naprotiv, u funkciji razgrađivanja bošnjačke nacionalne svijesti Pored već istaknutih uzroka u denacionaliziranju Bošnjaka, neophodno je ukazati i na ukupne društvene, ekonomske, kulturološke, političke i pravne faktore, izazvane realizacijom ideologije nacija-država, koji su skoro dvjesto godina generirali sveopći bošnjački ambijent i raspoloženje.*“²⁰

Nacionalizam kao društveni faktor u razaranju bosanskohercegovačkog društva je prvenstveno imao za cilj da Bošnjake udalji što više o osjećaja vlastitog nacionalnog osjećaja. Svjesni smo da im je to u velikoj mjeri uspjelo tako što su, kao što sam rekao u prethodnom dijelu, uspjeli da podjele Bošnjake po vjerskim osnovama, što je prvi korak ka secesiji bosanskohercegovačkog društva. Bošnjaci katolici i Bošnjaci pravoslavci su susjednim utjecajima izgubili primarni osjećaj koji vodi ka pripadnosti prema BiH. Ovakva šovinistička ideologija kod Bošnjaka stvara jačanje i razvijanje bošnjačke svijesti kao zasebnog etničkog dijela u BiH, što dalje može još više pomoći

²⁰ Đozić, A. (2012): *Studije o Bošnjaštvu*; BKC Sarajevo, OFF-SET Tuzla, Sarajevo, Tuzla, str. 96.

ka jačanju antibosanstva i dublje podjele unutar bosanskohercegovačkog društva. Također, srpska i hrvatska šovinistička ideologija su se preko kulturnih aspekta poput književnosti uspjeli afirmisati unutar našeg društva. Najpoznatiji predstavnici srpske ideologije su bili Vuk Karadžić, Vaso Pelagić i Ivo Andrić. Koliko god bosanskohercegovačko društvo imalo percepciju o Ivi Andriću kao nešto što je pozitivno, zapravo treba malo dublje istražiti njegova djela. Andrić je često izjavljivaio da je BiH zemlja mržnje, za šta možemo naći da je izjava koja nema temelj. Svjedoci smo stotinama majki i očeva koji su gubili članove porodica u ratu koji izjavljuju poruke mira i harmonije unutar našeg društva. Prema tome, BiH ne može biti zemlja mržnje, niti treba praviti takvu percepciju u društvu. Korijen mržnje treba tražiti u djelima koji su objavili djela puna mržnje i djela gdje osuđujemo drugu naciju a veličati vlastitu. Na ovaj način je putem književnosti antibosanstvo dobilo ekspanziju skupa sa svijesti o mržnji u BiH kao normalnoj pojavi unutar našeg društva. Međutim, to nije slučaj. BiH nije zemlja mržnje niti potrebe ka bilo kakvoj podjeli radi potencijalne mržnje unutar društva. Desetljećima unazad, ovakve ideologije prema Bosni i Hercegovini su rezultirale tome da bošnjački intelektualci budu, zapravo, pripadali srpskim odnosno hrvatskim intelektualnim krugovima. Mada ćemo o tome nešto kasnije govoriti. Na taj način su srpske i hrvatske ideologije putem socijalne, političke, vjerske, naučne i privredne snage ušli u pore bh. društva. To je bio način da srpstvo i hrvatstvo budu opravdan čin koji se dokazao putem društvenih sfera koje smo naveli u prethodnoj rečenici. Nacionalizam odnosno šovinizam, kao društveni faktor, nikad dublje nije imao korijene unutar bh. društva. Također, nacionalizam kao antibosanski program je imao za cilj osporavanja pluralnosti religijskih identiteta unutar bosanskohercegovačkog društva. Tako imamo stavove šovinističkih programa da je Islam tuđa religija, nepoželjna u BiH prema kojoj bi Bošnjaci bili religijski opredjeljeni kao „poturice“ i kao takve bi bilo poželjno vratiti „vjeri pradjedova“ ili eventualno biti protjerani iz Bosne i Hercegovine. Na kraju, Bosna i Hercegovine nikad nije prestala biti strateški cilj njenih komšija. S toga, ne treba da nas čudi ni samo osporavanje postojanja Bosne i Hercegovine kao historijske cjeline gdje pouzdano tvrde da Bosna i Hercegovina nije niti će ikada biti država.

Etnocentrizam je pojam koji predstavlja težnju da je vlastita kultura postavljena kao mjerilo prema kojem bi se ostale kulture mogle procijeniti. Pored nacionalizma, etnocentrizam je u kontekstu antibosanstva predstavljen kao faktor koji je izgradio

stavove i sliku o bošnjačkoj skupini. Jedan od ključnih percepcija koje gradi etnocentrizam o Bošnjacima jeste stvaranje predrasuda o porijeklu i opstanku Bošnjačka kao sastavnog dijela bosanskohercegovačkog društva. Ovakva uvjerenja su poticala podjele i stvaranja svijesti o podjeli na „naše“ i „njihove“ što je otežalo stvaranje poslijeratnih suživota između etničkih skupina. Međutim, svaki od oblika etnocentrizma u Bosni treba razlikovati i drugačije gledati na njega. Tako, profesor Senadin Lavić govori o „*agresivnom etnocentričkoj svijesti*“.²¹ On govori o tom tip etnocentrizma kao „*srpskoj etnocentričkoj svijesti, bahata i nametljiva, nošena lažnom idejom superiornosti i prava na teritorijalno širenje; objektivirana u četničkom terorizmu; oblikovana mitovima o prošlosti ona je primitivno agresivna, osvajačka, destruktivna, a iza nje ostaju zločini i masovne grobnice; ona je konfliktna i neprijateljska prema drugim nacijama i etnijama u okruženju; a religija je iznad kulture i ona religija našeg naroda ili plemena*“.²² S obzirom na prethodni citat, zaključujemo da se sve etnocentrične svijesti ne smiju isto tumačiti na prostorima Bosne i Hercegovine. Međutim, činjenica je da su karakteristike iz prethodnog citata stanje srpske ideologije da se onemogućiti bosanska politička svijest. S toga, Bošnjacima ali i čitavoj Bosni i Hercegovini ne bi trebalo biti preporučljivo da ignorišu ovakav tip etnocentrizma kojem je realnost daljnje širenje ka uništenju bosanskohercegovačke svijesti i društva. Treba reći da se etnocentrizam ni u bilo kojem slučaju ne bi trebao ignorisati jer će društvo, sa sigurnošću, postati žrtva takve ideologije što će dovesti do velikih destrukcija u svakom aspektu društva. Glavno obilježje etnocentričnih svijesti jeste ubijediti sve oko sebe kako multilateralnost našeg društva nikad nije postojala niti bi u bilo kojem obliku mogla funkcionisati. Tako, možemo to vidjeti iz sljedećeg citata Adiba Đozića iz knjige „*Ogledi o bosanskohercegovačkom društvu*“ gdje stoji: „*Jedan od osnovnih varijanti stereotipnog interpretiranja Bosne i Hercegovine i njezinog društva jeste da se multilateralnost Bosne i Hercegovine uporno želi svesti na kategoriju „ne-evropskog“ (pri čemu se, prije svega, misli na prisustvo islamske komponente u njoj), umjesto da se tretira kao jedna od evropskih posebnosti. I kršćanstvo, kao i Islam, nisu autentično evropski. Obje religije u Evropu su pristigle sa Bliskog istoka.*“²³ Upravo je na ovakvom

²¹ Lavić, S. (2021): Diskurs o bosanstvu, Fakultet političkih nauka, Sarajevo, str. 52.

²² Ibidem., str. 52.

²³ Đozić, A. (2012): Ogledi o bosanskohercegovačkom društvu- prilog sociologiji bosanskohercegovačkog društva, Sarajevo, str. 54.

tipu etnocentrizma zastupljen stav međunarodne zajednice pogotovo prema onome što se dešavalo 90-tih godina ali također i u daljnoj historiji bosanskohercegovačkog društva. Zastupljenost etnocentrizma u našem društvu, kroz dugi niz godina, možemo potvrditi činjenicom da je ovo društvo još u srednjem vijeku te u vrijeme banova i kraljeva bilo društvo tri vjere koje je unutar sebe imalo toleranciju prema drugom i drugačijem. Tako dolazimo do pitanja koji su to periodi koji su bili ključni za stvaranje etnocentrizma u našem društvu. Ključni periodi za stvaranje, prije svega srpskog i hrvatskog etnocentrizma, jeste odlazak Osmanskog carstva gdje srpska i hrvatska strana dobijaju ambicije ka sukobima, čišćenju prostora i zločinima koje smatraju pravednim činom i odgovorom „Turcima“ na dugogodišnjoj okupaciji tih država. Umjesto da se multilateralnost, kao glavno obilježje bosanskohercegovačkog društva koje bi smanjilo prisustvo etnocentrizma, afirmiše unutar tog društva (što je potrebno ne samo svima nama, nego i Evropi i svijetu), dešava se uporna etnocentrična svijest suprotnih strana ovog društva i tako dovodi do daljnjeg razaranja društva stvaranjem novih društvenih faktora koji će nadalje stvoriti nove posljedice. Navest ćemo par primjera koji će najlakše objasniti utjecaj etnocentrizma kao društvenog faktora u bosanskohercegovačkom društvu. Danas, u bosanskohercegovačkom društvu imena poput „Ahmed i Mustafa“ sa srpske ili hrvatske strane ni u bilo kojem slučaju ne pripadaju bosanskohercegovačkom društvu. Smatraju se pripadnicima nekog naroda koji je nakratko došao na ove prostore te koji je donio vlastitu kulturu u bosanskohercegovačko društvo. Tako gledajući imamo stavove i kod Bošnjaka da imena pojedinaca poput „Nikola ili Marko“ nemaju nikakvog dodira sa bosanskohercegovačkim društvu iako godinama unazad žive u Bosni i Hercegovini. Sa srpske ili hrvatske strane „Nikola ili Marko“ također nemaju nikakav dodir sa Bosnom i Hercegovinom te da pripadaju srpskom ili hrvatskom društvu. To rezultira željom ka spajanjem dijelova BiH Hrvatskoj odnosno Srbiji. Iako možda primjeri izgledaju kao veliki apsurd, činjenica je da je ovo realnost našeg društva gdje smo na najjednostavnijim primjerima etnocentrizma kao društvenog faktora pokazali da itekako ima utjecaja ka dovođenju podjela unutar bosanskohercegovačkog društva.

Jedan oblik etnocentrizma u bosanskohercegovačkom društvu možemo pronaći i kod pripadnika bošnjačkog naroda. Tu se radi o obliku glorificiranja islamskih komponenti unutar društva. Međutim, takav oblik etnocentrizma jeste samo „produžena ruka“ komponentama koje su veliki protivnici Bosne. Njima je trebao jedan takav oblik etnocentrizma koji je zagovornik negiranja dugovjekovnog postojanja bosanskog

društva, pogotovo one Bosne i Hercegovine unutar Jugoslavije. Suprotno tome, kod Bošnjaka bi trebao biti zastupljen potpun stav ka dugovjekovnoj historijskoj činjenici trajanja bosanskog društva kojeg uključuje i islamski period. Trebamo kao društvo spoznati potrebu prema adaptacije srednovjekovne države.

Gledajući historijski kontekst etnocentrizma u bosanskohercegovačkom društvu, vjerovatno nigdje u Evropi, kao u BiH, nismo imali zastupljenost nivoa etnocentrizma u društvu, pogotovo prema Muslimanima. To je rezultiralo gubitkom svijesti o identitetu kroz historiju. To je bio jedan od načina na koji bi se svijest o bosanskoj državi izbrisala te postala dio dogovora susjeda o podjeli iste. Neosporna je činjenica da je Bosna i Hercegovina bila prostor sa kojeg je bilo potrebno spaliti, uništiti ili izbrisati sve cjeline koje su za naše društvo značile prije svega kulturno ali i historijski. To se podrazumijeva pogotovo za period posljednjeg rata u Bosni i Hercegovini. Uništena su neolitska nalazišta, spomenici Kraljevine Bosne, poznati historijski mostovi i dr. Bez bilo kakvog rušenja bosanskih značajnih kulturno-historijskih ne bi bilo moguće proglasiti i opravdati ideju vlastite države na tom području. Kako jedan grad pokazati srpskim ili hrvatskim ako u njemu obitavaju poznate islamske arhitekture ili kulturna baština bosanske države koji svjedoče historijskom postojanju jedne države- društva na ovom prostoru? Međutim, da ne bi bilo sve za osuđivanje i tako crno u ovom radu, treba naglasiti da se u bitki za bosansku državu i društvu priključilo i ne tako mali broj Srba i Hrvata kojima je također u posljednjem ratu stradalo dosta kulturoloških spomenika. Oni su također bili prepreka rušenju bosanskog društva iz razloga što su Bosanski Srbi i Hrvati također bili dokaz višestoljetne multilateralnosti društva.

4.2. Politika i medij

Politika i medij u sociološkom kontekstu predstavljaju dva veoma bitna društvena faktora koji obilježavaju fenomen antibosanstva. Kao i nacionalizam i etnocentrizam, politika i mediji jednako pokreću svijest o ideji društva i nacije. Tako, na neki način ove faktore možemo uvrstiti kao veoma bliske koji jedni druge održavaju u društvu. Kasnije ćemo vidjeti da i ostali faktori ne izostaju ništa manje od prethodno navedenih. Politika i mediji su dva najjača pokretača antibosanskih djelovanja koji dolazi u odnos sa mnogim drugim društvenim faktorima.

Za razvoj antibosanstva putem *politike* možemo konkretno izabrati doba kraja 20. stoljeća o kojem možemo reći da je bio najkonkretniji i najjači pokušaj uspješnog razbijanja Bosne i bosanstva. Treba napomenuti da je politika kao društveni faktor antibosanstva išla iz pravca Beograda i Zagreba a sve to pod pokroviteljstvom zapadnih zemalja. Treba biti svjestan da je politika kao antibosanski faktor krenula da utječe dosta prije nego bi Bošnjaci uopšte i dobili svijest o ideji nezavisnosti društva i nacije. Kao primjer možemo navesti kreiranje ličnosti Dobrice Ćosića još kasnih 70-tih godina kada dobija štampanje vlastitih knjiga od strane tadašnje vlasti u SFRJ. A poznato nam je da je Dobrica Ćosić kreator antibosanstva koji traje od tog momenta pa sve do danas. Tako, njegova djela postaju uzor budućim srpskim ideološkim liderima za secesionističku politiku koja traje i danas. Nešto kasnije se javlja bošnjačka politika koja doprinosi antibosanstvu te ćemo je nešto kasnije ukratko objasniti.

Razvoj antibosanstva putem politike je bio rezultat stvaranja nacionalističkih retorika što je značilo stvaranje mnogih posljedica u društvu o kojima ćemo u daljnim poglavljima govoriti. Radikalna i veoma pogubna politika antibosanstva je rezultat eskalacijom sukoba, ubijanja te uništavanja društva u svakoj njegovoj mogućoj sferi što možemo nazvati pojmom **sociocid**. Treba napomenuti da svaki oblik antibosanske politike nije prestao ni do danas. Poznati su govori početaka velikosrpskih lidera za razvoju antibosanskih djelovanja.,, *Nemojte misliti da nećete odvesti BiH u pakao, a muslimanski narod možda u nestanak. Jer muslimanski se narod ne može obraniti ako bude rat ovdje – rekao je tada Karadžić.* “²⁴ Ova izjava jasno govori u kojem smjeru je išla srpska politika prema Bosni i Hercegovini. Svaki pokušaj stvaranja sopstvene države te samostalne Bosne i Hercegovine bi završio pogubno za njene građane. Ovakva izjava, te slične druge izjave, su služile kako bi se strah širio bosanskohercegovačkim društvom tj. natjerati BiH da ostane pod utjecaj velikosrpskih ideologija te ugušiti svaki pokušaj nastanka svijesti našeg društva o samostalnoj državi nakon razvoja antibosanstva i u drugim dijelovima bivše Jugoslavije. Takav oblik svakog pokušaja ka ostvarenju secesionističkih retorika, srpskih i hrvatskih, možemo nazivati jednim pojmom a to je ništa drugo nego fantazija. Tu je pogotovo riječ o političkim fantazijama

²⁴ Sjećate li se Karadžićevog govora iz ‘91.? Danas se sa iste govornice obratila njegova kćerka;

<https://www.fokus.ba/vijesti/bih/sjecate-li-se-karadzicevog-govora-iz-91-danas-se-sa-iste-govornice-obratila-njegova-kcerka/1496735/> , preuzeto: 13.7.2023.

koje imaju odlike osvajanja, uništenja te na kraju a kao završnu fazu odliku poricanja. Tu govorimo o politikama koje općenito negiraju rat u BiH (ili ga ipak nazivaju građanskim), koji je ipak dokazan kao antibosanski, osvajački te itekako genocidan. Kod autora knjige „*Politika Fantazija*“ Esada Zgodića možemo zapravo shvatiti šta znači retorika politike fantazija prema BiH gdje kaže: „*Vidimo ih ovdje, između ostaloga, kao poricanja bošnjačkog nacionalnog identiteta, permamentne prijetnje opstanka BiH kao države te kao tegobnu zbilju rastakanja i rekonpozicije identiteta individua u kontekstu neokapitalističke tranzicije.* „²⁵ Ovdje podrazumijevamo da svaka politika bošnjački orijentisana, što sa socijalne ili nacionalne strane, bi bila nemoguća za ostvariti ili bi u najgorem slučaju bili prisilni. Agresorske strane su baš na taj način pokušale opravdati tj. da su pokušaji bošnjačkog osvješćavanja prvenstveno secesionistički, prisilni i štete drugim etničkim skupinama. Na taj način smo u nekom smislu stjerani u ćošak da se sami borimo protiv svih iako su se mnogi predstavljali kao podršku održavanja našeg društva u budućoj BiH državi. Kasnije ćemo nešto kraće objasniti lažnu politiku podrške prema bosanskohercegovačkom društvu.

Nastavljamo sa agresorskom politikom prema BiH. Beogradska i Zagrebačka politika je uvidjela svoje mjesto u Bosni i Hercegovini i to preko medija u dijelovima države u kojima su najviše nastanjeni Srbi ili Hrvati. Percepcija Srba i Hrvata o ratu u BiH jasno govori o tome u kojem smjeru ide politika ta dva naroda. Neke od percepcija jesu i te da je to bio srpski rat za teritorije koje im historijski pripadaju, da su Srbi bili žrtve genocida u II svjetskom ratu kojeg su muslimani podržali te strah o širenju muslimanske odnosno bošnjačke politike u kojem će srpski nacionalizam izgubiti smisao. S toga, svako moguće rješenje koje ne bi ugrozilo BiH kao državu je trebalo biti prihvaljivo. Međutim, pri tome su zahtjevi Srba i Hrvata bili nasilnido te mjere da je i sam opstanak državnosti BiH bio upitan. Ali takva politika Srba i Hrvata ne bi mogla ući unutar evropskih standarda i vrijednosti. Zato je bilo potrebno da se bošnjačka politika svijetu i Evropi pokaže kao konkretna politika ka stvaranju „muslimanske države“.

Međutim, na koji način je politika kao društveni faktor igrala utjecaj po samo društvo? *U velikosrpskom hegemonijskom scenariju ključna je stvar da se u Bosni ometa, spriječi, onemogućava i ne razvije ideja BOSANSTVA koja bi izražavala političku*

²⁵ Zgodić, E. (2005): Politike fantazije, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, str. 26.

*svijest građana Bosne i Hercegovine i čuvala njihovu državljansku identifikaciju s Bosnom!*²⁶

Prije svega treba napomenuti da svaki društveni faktor kao antibosansko djelovanje ima usko povezane utjecaje i rezultate. Politika antibosanskog djelovanja nije imala samo cilj zauzimanja teritorije nego i uništiti prije svega multilateralnost pa onda kulturu i religiju zajedničkog života kao normi življenja u bosanskohercegovačkom društvu koja je bila posebna specifičnost Bosne i Hercegovine u odnosu na susjede. Iz tih razloga, antibosanska politika ne ubija samo ljude koji ne pripadaju njihovim etničkim skupinama, nego vrše i dobro isplaniranu destrukciju muzeja, pozorišta, biblioteka, mostova i dr. I naravno, najveći rezultat antibosanskog djelovanja politike jeste genocid koji je izvršen uz nijemo posmatranje zapadnih zemalja. Genocid kao rezultat politike antibosanstva nije bio samo u Srebrenici nego je genocid proveden na čitavoj teritoriji BiH u svrhu uništenja svega navedenog u prethodnim rečenicama. Treba dodati još to da takva politika prema Bosni i Hercegovini nikad nije prestala. Tako, danas imamo iste secesionističke retorike koje se ogledaju na one s kraja 20. stoljeća. Jedina razlika ta dva vremena jesu posljedice koje stvaraju takve politike. Posljedice ćemo nešto kasnije obraditi a sad ćemo navesti samo neke od njih: gubitak identiteta jedne etničke skupine, brisanje značajnih kulturoloških znamenitosti, konflikt, međusobna diskriminacija, promjena strukture društva, nesigurnost i povećanje neprijateljstva između etničkih skupina u društvu i možda jedan od najvećih posljedica jeste odlazak mladih iz BiH koji su izgubili osjećaj sigurnosti u bosanskohercegovačkom društvu.

U nastavku ćemo nešto kraće objasniti međunarodnu antibosansku politiku te u kratkom djelu objasniti dio politike kod Bošnjaka koja daje podršku antibosanskoj politici.

Što se tiče međunarodne politike prema BiH može se reći da je ona bila velika obmana za bosanskohercegovačko društvo. BiH je uz destruktivnu i agresivnu politiku zla te obmanjujućeg i lažnog humanizma međunarodne zajednice uvijek odgovarala idejom Bosne koja bi ulazila u paradigmu Evrope i ostatka svijeta. Činjenica je da ova paradigma itekako ima smisla. Bosna i Hercegovina nikad nije ugrozila bilo čiju teritorijalnost, nije izvršila agresiju na druge države ili to da Bošnjaci nikad nisu razvili radikalnu ideologiju koja je pogubna za druge. Očekivanu međunarodnu politiku prema Bosni i Hercegovini ćemo najbolje definisati citatom iz knjige „Tihi govor Bosne“

²⁶ Senadin Lavić: Antibosanski i antibošnjački etnofaulizam; <https://radiosarajevo.ba/metromahala/ja-muslim/senadin-lavic-antibosanski-i-antibošnjacki-etnofaulizam/441751> ,preuzeto: 24.1.2024.

autorice Nermine Mujagić gdje stoji: „U najširem smislu moglo bi se reći da se od međunarodne zajednice očekivalo da pomognu ovoj zemlji da obezbijedi siguran okoliš za sve građane, da razvije institucije zaštite njihovih osnovnih sloboda i prava, te da provede demokratsku tranziciju zemlje“. ²⁷ Međutim, nakon dugogodišnjeg uplitanja međunarodne zajednice u situaciju u Bosni i Hercegovini, možemo reći da se politika međunarodne zajednice odnosi isključivo na interese SAD i Evrope. Djelovanjem međunarodne zajednice je Bosnu i Hercegovinu je načinilo kolonijom kao društva i kao države gdje kao takvi nemaju opciju mogućeg razvoja. Politika međunarodne zajednice u Bosni i Hercegovini jeste stvaranje terena za međusobne provokacije zapadnih zemalja i Rusije. Kao primjer tih provokacija jeste i sam Dejtonski sporazum koji se u najmanjoj mjeri odnosi na državno uređenje Bosne i Hercegovine. Daleko od toga da umanjujemo postojanje Dejtonskog sporazuma kojim je ipak zaustavljeno krvoproliće ali treba reći činjenicu da njime ništa nije definisano u okviru državnog uređenja. Politika međunarodne zajednice je više ciljala na promociji mirovnog procesa a ne mira kao demokratske vrijednosti . Promocija mira jeste zapravo instrument kojim se jedno područje stavlja pod vlastitu kontrolu tj. proizvodnjom mira ili rata. Najveća slabost kreiranja Dejtonskog mirovnog sporazuma od strane međunarodne zajednice jeste to što je sam sporazum nametnut kao norma, državna ili društvena, što je apsolutni apsurd ako to gledamo iz kulturno-historijskih činjenica o Bosni i Hercegovini kao državi i društvu. Međunarodna zajednica je, poslije rata, mogla i imala dovoljno razloga da učini akt protiv antibosanskih ideologija ali nije imala hrabrosti ili ipak nisu imali interesa da adekvatno reaguju na nasrtaje prema državnosti Bosne i Hercegovine. Možemo reći da je međunarodna zajednica zamijenila ulogu države sa BiH kao novog patrona na tom području. S toga se očekuje da međunarodna zajednica rješava probleme svih njenih građana. Međutim, većina zakona donesenih od Visokog predstavnika umanjuju povjerenje od strane bh. građana, tako da određene skupine traže pomoć od lokalnih institucija a ne od OHR. Gledajući historijski kontekst, ne smijemo zaboraviti antibosansku politiku Evrope prema Bosni i Hercegovini. Gledajući historijski kontekst, krenemo li od ignorisanja okupacije Kraljevine Bosne od strane Osmanlija pa do aneksije Austro-Ugarske iz Berlinskog kongresa 1878. godine, možemo shvatiti politiku međunarodne zajednice koja je još danas aktuelna. Danas je aktuelna u smislu priključenja Bosne i Hercegovine Evropskoj Uniji ili u smislu sa ignorisanjem sve

²⁷ Mujagić, N. (2010): Tihi govor Bosne, Fondacija Heinrich Boll Stiftung, Bemust, Sarajevo, str. 50.

glasnijeg djelovanja Milorada Dodika o secesiji Republike Srpske koja postaje sve realniji scenarij u budućnosti. Velika obmana o pristupanju Evropskoj uniji jeste upravo iz razloga gdje se gradi laž da su pregovori o pristupanju započeli i da je to historijski događaj što je pogubno za bosanskohercegovačko društvo iz razloga što će Bosna i Hercegovina i njeno društvo godinama biti u dugogodišnjem redu očekivanja za pristupanju Evropskoj uniji gdje bi opadao interes građana a porastao interes secesiji onih koji ne rade za dobrobit države, društva te integracije ka Evropskoj Uniji.

Antibosanska politika Bošnjaka u Bosni i Hercegovini je prisutna na toj razini da bošnjački akteri još uvijek nisu na adekvatnim političkim potrebama njihove države. Mnogi od bošnjačkih političkih aktera još uvijek nisu sposobni upravljanjem Bosnom i Hercegovinom. Tako, u djelu „*Bošnjačka politika u XX stoljeću*“ autora Šaćira Filandre stoji: „*Bošnjačka politika je, baš kao i sve nacionalne politike u regionu, još u ideološkim marginama te historijskim i romantičarskim reminiscencijama. Toj politici treba više pragmatizma, kontekstualizacije i okrenutosti budućnosti. Politika se preovlađajuće razumijeva kao vlasti i prilika za priskrbljivanje materijalnih dobitaka nosilaca vlasti, otvara se prostor koruptivnim djelovanjima, nedovoljno se poštuju zakoni, narušavaju se principi pravdenog i na zakonima uređenog društva u kojem su svi građani pred zakonom jednaki.*“²⁸ U politici Bošnjaka je potrebno da dođe do fokusiranja ka razvojnim pitanjima a ne pitanjima identiteta koja traju već jako dugo što stagnira razvojem kompletnog bosanskohercegovačkog društva. Veliki udio antibosanstva u bosanskohercegovačkom društvu igraju i Bošnjaci, pogotovo u današnje vrijeme, gdje je svijest Bošnjaka isključivo okrenuta ka prošlosti, konstantnim povećanjem korupcije, bogatstvom i moći pojedinaca. Bošnjaci, kao jedan od tri etnička naroda u BiH, boluju od destruktivne politike koji je, dijelom, stvorio današnji politički sistem. Tako imamo uređenje Federacije, gdje Bošnjaci dominantno žive, da se Bošnjaci susreću sa „*kantonizacijom*“²⁹ političke svijesti u kojoj svi kantoni funkcionišu kao male države koje imaju dosta elemenata koji opisuju jednu državu. S toga, kantoni imaju vlastite zakonodavne i izvršne vlasti, vlastiti zdravstveni i školski sistem, zastavu, grb itd.

²⁸ Filandra, Š. (2023): Bošnjačka politika u XX stoljeću, Bošnjačka zajednica kulture „Preporod“, Sarajevo, str. 452.

²⁹ Filandra, Š. (2023): Bošnjačka politika u XX stoljeću, Bošnjačka zajednica kulture „Preporod“, Sarajevo, str. 452.

Kao i drugi narodi, ni Bošnjaci nisu imuni na razne oblike nacionalizam i njegov utjecaj u društvu. Gledajući nacionalizam kao normu svakog društva u svijetu, moramo reći da je bošnjački nacionalizam isključivo defanzivan. Međutim, moramo biti svjesni raznih podvala srpskog odnosno hrvatskog nacionalizma prema kojem se bošnjački nacionalizam pokazuje kao agresivan, radikalni i nasilan. Da se to ne bi ostvarilo, velika je odgovornost na bošnjačkoj politici da se, u budućnosti, ne bi suočili sa ekstremnim oblikom nacionalizma što bi bilo pogubno za društvo i državu. Jedna od zastupljenih bošnjačkih politika jeste i njihova ne zainteresovanost na život u društvu cjelovite Bosne i Hercegovine. Takav primjer možemo najbolje vidjeti u području Bosne i Hercegovine u kojima Bošnjaci nisu mnogobrojan narod ili u primjeru poslijeratnih povratnika na vlastita mjesta. Tu dolazi do raznih diskriminacija prema Bošnjacima u kojoj bošnjačka politika vidi samo vlastiti interes isključivo u skupljanju političkih poena u narodu. Takvoj politici su interesne sfere mnogobrojnija mjesta bošnjačke etničke skupine u kojima mogu da, barem na kratko vrijeme, obmanuju javnost u kojoj „traže pravdu“ ili traže reakciju institucija dijela države u kojoj se desila diskriminacija prema Bošnjacima, iako su svjesni da od takve pravde ili reakcije nema apsolutno ništa. S obzirom da se Bošnjaci nikad nisu mogli zamisliti odvojenim od BiH, za Bošnjake je ključan razvoj politike unutar bosanske cjelovitosti. Neki od načina razvoja bošnjačke politike na cjelovitoj teritoriji Bosne i Hercegovine može biti i razvijanje vijeća Bošnjaka, kancelarije za pravnu pomoć ili neke nacionalne kulturne manifestacije. Do tad, određen broj Bošnjaka će biti pod stalnim napadima diskriminacije i vrijeđanja a sve to nastalo kao rezultat nemara bošnjačke politike ali i politike Srba i Hrvata koje su već odavno poznate.

U nastavku ćemo govoriti o *medijima* kao društvenom faktoru antibosanstva. Odmah ćemo citirati profesora Senadina Lavića iz knjige „*Zaborav razlike*“ gdje se najbolje objašnjava pojam medija: „*Mediji preuzimaju na sebe ulogu kreatora zbilje. Sa svojom površnom rasudnom snagom oblikuju milionske forme i sadržaje svijesti ljudi koji se kreću u nesvjesnosti vlastitog postojanja, ne znajući šta je smisao njihovih života. Oni, svemoćni i sveoblikujući mediji, stvaraju zbuđenost koja se ne može liječiti ili otkloniti. Oni mogu da vode ratove, da pljačkaju zemlje, da iskorjenjuju narode, da od zločina prave spektakle, da obmanjuju do mile volje... Oni pristom misle da su nevini! Ustvari, mediji su tu da poslije rata provedu sanaciju terena, da osiguraju „slijeganje tla“, niveliranje užasa, relativizaciju zla, rehabilitaciju ratnih zločinaca, naturalizaciju zla...*

„³⁰ Mediji su veliki izvršioци širenja mržnje i zla između ljudi koja nemaju granicu. Elita prikazuje na izgled prosperitetne programe, a u stvarnosti su to zločinački, secesionistički i radikalni programi a mediji su tu da to šire društvom i daje podršku takvim pojedincima ili grupama. Mediji su tu da šire utjecaj takvih programa kao vijesti koje su „*breaking news*“ a sve to zarad vlastitog profita i gledanosti. Mediji nas uče da oni „razmišljaju“ za sve nas te da utiču na kreiranje mišljenja. Također, medijska propaganda nas preusmjerava sa stvarnih problema, objavljujući neke sitnije probleme koje će dodatno uveličati da tu budu krucijalna pitanja društva i države.

Medij kao društveni faktor predstavlja jako bitan faktor pogotovo u današnje moderno vrijeme gdje svaki pojedinac u društvu ima pristup velikom broju nacionalnih medija putem društvenih mreža. Najjači uticaj medija kao društvenog faktora jeste ponovo, kao i u prethodnim faktorima, kraj 20. stoljeća što se identično nastavilo u 21. stoljeću. Medij kao društveni faktor je, prije rata, bio faktor koji je funkcionisao na nivou čitave države BiH. Međutim, početkom rata, njegovim trajanjem i završetkom, dolazi do podjele medijskog prostora po nacionalnom i etničkom osnovu. Takvom podjelom je došlo do povećanja uticaja medija iz Hrvatske i Srbije koji su bez bilo kakvih problema širili vlastiti interes. Rezultat toga jeste stvaranje većinskog medijskog prostora kao propagande. Medijski prostor kao prostor jedne propagande je postao podijeljen na nacionalne i vjerske osnove. Tako, imamo primjer tokom rata da su svi mediji na jednom dijelu teritorije BiH bio pod uticajem režima sa Pala gdje se, između ostalog, dogovorio i ne ustavni dan RS-a 9. januar kojim se unaprijed znao nivo destrukcije rata na teritoriji BiH. Rezultiranjem svih dešavanja u ratu, raznim sporazumima i dogovorima, dolazimo do poslijeratnog nametanja medijskog prostora BiH koji je itekako etniciziran a za to je postojala idealna podloga jer su mediji u BiH, kao što smo rekli, bili pod uticajem političkih sila koje ni u bilo kojem kontekstu nisu pokazale zainteresovanost ka ideji ili diskusiji o napretku medija tj. trajnim brisanjem nacionalnih i etničkih dilema. Velik broj medija u Bosni i Hercegovini imaju zadatak širenja antibosanske paradigme. Takvi mediji proizvodi propagandu i manipulacije protiv Bosne kao jedinstvene države i nameću stav o postojanju „*tri Bosne*“. To je nastavak one ideologije koja ima zločinačke ideje koje izazivaju destrukcije. I dalje takav odnos traje prema BiH od strane srpskih i hrvatskih šovinističkih krugova. Mediji antibosanske paradigme imaju epite

³⁰ Lavić, S. (2018): Zaborav razlike, Dobra knjiga, Sarajevo, str. 126.

mržnje, diskriminacije, isključivosti šute o rušenju ustava Bosne i Hercegovine, daju podršku ne stručno kadru, stvaraju lažne slike i dr. Društvo je predmet obmane medija koji nas dovode do te mjere da gubimo racionalnu svijest slušajući te iste medije. Čak prihvatamo i nešto što nismo uopšte razumjeli što kasnije shvatimo kao veoma pogubno. Medijska obmana je samo nastavak onog što se naziva antibosanstvom iz sredine 19.stoljeća. Jedina razlika u ta dva vremenska perioda je u drugačijim lažnim narativima. Jako malo vremena treba individui da primjeti sadržaje na medijima širom Bosne i Hercegovine koji u velikim procentima primjenjuju svaki faktor protiv vrijednosti bosanske. Uništavaju red, nadu za bolje sutra i pokušavaju pokazati nemogućnost pravde i sistema države u kojoj žive. Kraće rečeno, sve navedeno u prethodnih par rečenica znači uništavanje države Bosne i Hercegovine. Mediji su postali faktori dvije najmračnije radikalne ideologije zastupljene u BiH već 200 godina a za koje smo mislili da su nestali sa evropskih teritorija. Mediji, svojim jakim uticajem u društvu, negiraju genocid nad Bošnjacima i relativiziraju agresiju Srbije prema Bosni i Hercegovini 1992. godine. Najgori čin u svemu tome jeste kad mediji služe za prikrivanje zločina i zločinaca te kad treba da se negira i sam genocid nad Bošnjacima. Profesor Senadin Lavić, u knjizi „Zaborav razlike“ najbolje objašnjava medije kao antibosanske faktore gdje stoji: „Mediji pomažu u manipulaciji da se **narod Bosne** iščasti u svojim osjećajima. Mediji pomažu da budemo lude kojima političari godinama objašnjavaju da je $1+1=2$ ili da je prirodno i jedino normalno da je sve podređeno metafizici broja 3 (BHS). Mediji nas uvjeravaju da svako može biti političar, pa i onaj sa osnovnom školom, pa i onaj koji se kune da će ispuniti želje i zahtjeve građana, pa i onaj što nas uvjerava da redovno ide u džamiju ili crkvu, kao i oni što stoje iza njih i pažljivo hapaju po seharama sistema dok se drugi srčano bore za demokratiju i ljudska prava. Posebno treba skrenuti pažnju na „žohare“, one ličnosti u društvenom sistemu koje nikada neće „stradati“ zbog ljubavi prema svome narodu, koji se nikada neće javno opredijeliti za svoju kulturu i pomoći u finansiranju kulturnih pothvata, koji neće javno govoriti protiv četnika, koji neće da se zamjere s negatorima bosanskog postojanja i njima slični- ali će uvijek biti tu da u ime Bosne i Bošnjaka koriste finansijske dodatke za svoje podvale. Oni su stalno tu i crpe sistem, a ništa mu ne doprinose.“³¹ Mi kao bosanskohercegovačko društvo uopšte nismo svjesni uticaja medija, njihovih uzroka uticaja a ni posljedica, pogotovo u današnja vremena lažne

³¹ Lavić, S. (2018): Zaborav razlike, Dobra knjiga, Sarajevo, str. 149.

demokratije gdje je ta ista demokratija primila epitete etničkih i religijskih podjela. Snaga medija u BiH je itekako očita gdje se dešava da vrijednosti i norme društva bivaju pojave koje ni u koje slučaju ne mogu opstati kao glavna pravila prema kojima samo društvo i obitava. Suprotno tome, u medijima kruže vrijednosti i norme prema kojima je, naprimjer, entitet RS nastao voljom njenih građana a ne genocidom, destrukcijom a danas secesijom države BiH. O takvim primjerima medijim šute a suprotno tome plasiraju poruke imaginarnog rajskog vrta u kojem živimo. Važnost medija se ogleda na ovakvim stvarima. Mediji su ti faktori koji moraju da šire činjenice kroz društvo. Na taj način dobijamo spoznaju o nekom problemu a poslije tog dobijamo i kritičko mišljenje o tome što će rezultirati u budućnosti kreirati i rješenje problema. Nasuprot tome, mi imamo situaciju da su mediji kod kontrolom političkih elita. Antibosanski mediji ni u bilo kojem slučaju neće bosanskohercegovačko društvo uputiti u to da su u Bosni, dolaskom Osmanlija, živio samo jedan narod a to su Bošnjani, dok, suprotno tome, mediji dijele stavove kako je normalan život gdje narodi žive odvojeno jedni od drugih i gdje se pojavljuju Srbi i Hrvati te njihovi srpski i hrvatski jezik. U 21. vijeku i dalje imamo medij koji isto funkcioniše na isti princip a to su lažne činjenice o ovoj državi- o njenom narodu, strukturi države, identitetu, obrazovanju, književnosti itd. Činjenica koja pokazuje koliko su zapravo antibosanski mediji uporni u onome što oni rade govori i to da se u 20. stoljeću, u Europi, nije sreo uticaj medija koji osporava državu, historiju i postojanje jednog naroda na nekom prostoru. Ni poslije 20. stoljeća mediji ne mijenjaju stavove o preostalim Turcima u Bosni, stranaca u svojoj staroj srpskoj zemlji i širenja „radikalnog“ Islama. Možemo reći da su mediji bili jedni od prvih pokretača antibosanstva među narodima. Mediji su odgovorni za promociju mržnje jednih protiv drugih i za uskraćivanjem mogućeg dijaloga između naroda. Tokom raspada bivše Jugoslavije, mediji su odigrali glavnu ulogu u širenju ratnih propaganda. Tako su , u BiH, mediji vršili ulogu obmane javnosti dok se na teritoriji BiH izvršavao genocid, stvaranje masovnih grobnica i čišćenje gradova i sela od bošnjačkog naroda. U bosanskohercegovačkim medijima se itekako zaboravlja govoriti o tome da je RS rezultat genocida i destrukcija i jednog režima koji je pokrenut od strane Miloševića. Na žalost našeg bh. društva, mediji jako rijetko govore o toj činjenici, pogotovo je to potrebno onda kad se slavi neustavni rad RS-a 9.januar ili kad se obilježava genocid u Srebrenici. Šta više, tu činjenicu je potrebno svaki dan ponavljati. U našem društvu zadnjih 30 godina se pojavljuju politički lideri koji itekako znaju da manipulišu medijima i koristiti ih u vlastitu korist. Takvi lideri su razvili takve sisteme

da im općenito javni sistemi i mediji uopšte nisu potrebni zato što oni imaju vlastite medije koje kontrolišu i oblikuju javni prostor u društvu. Takvi mediji su u ulozi oblikovanja srpskih zločina nad Bošnjacima. Mediji su tu da svake govore bošnjačkih intelektualaca o srpsko- hrvatskim zločinima i njihovoj secesiji Bosne i Hercegovine dovedu na taj nivo velikog apsurda. S obzirom na to da mediji igraju veliku ulogu širenja informacija i uticaja u društvu, moramo reći da su Bošnjaci na jako opasnom nivou spoznaje o tome šta je ispravno a šta ne, odnosno šta je istina a šta ne. Takvi mediji su tu da vas ubace u kolo nacionalizma, proglašavaju šovinistom, ekstremistom itd. Mediji mogu sakriti, eventualno preformulisati, nešto što se očigledno dešava ispred naših očiju. Tako su fašisti u Bosni i Hercegovini napravili genocidnu tvorevinu i misle da je jedino ispravno da se šuti ili eventualno da se smatra nečim normalnim. Takvo nešto nikad neće biti normalno u našem društvu, unatoč konstantnim naporima da se to ostvari. Također, Bošnjaci nisu dužni dokazati i ponavljati bilo koji zločin počinjen na njenoj teritoriji s obzirom na to da je Međunarodni sud u Hagu to potvrdio.

Političke antibosanske elite su te koje odlučuju ko će govoriti u javnim medijima, šta će pričati, koja pitanja će biti postavljena te ko će biti taj koji će objasniti društvene procese u društvu. Mediji su korijen antibosanskih djelovanja politike i interesa. Ono što je započeto u 19. i 20. stoljeću, nastavljeno je i u 21. stoljeću istim procesima onih koji su to započeli prije rušenja Republike Bosne i Hercegovine.

Mediji nas i dalje uvjeravaju u to da je moralo da se desi sve što se desilo u prošlosti Bosne i Hercegovine. Uz to, mediji sebe označe kao nevine koji ne snose nikakve odgovornosti za sve što se dešava u Bosni i Hercegovine. A razlog zašto mediji imaju takav uticaj i moć jesu i velike sile kao nijemi posmatrači, ne samo medijskih, nego i ostalih društvenih faktora a sve to u korist antibosanskih djelovanja.

4.3. Obrazovanje

Obrazovanje kao društveni faktor antibosanstva predstavlja jedan od onih faktora koji je nastao kao posljedica antibosanskih paradigmi u bosanskohercegovačkom društvu. Kao i ostali društveni faktori, obrazovanje predstavlja jednu bitnu granu širenja antibosanstva u svim granama našeg društva. Koliko je obrazovanje kao društveni faktor antibosanstva opasan, govori i činjenica da se u jednom dijelu Bosne i

Hercegovine djeca od malih nogu uče nečemu što je opasno i nije prikladno tom uzrastu. Samim tim, budućnost našeg društva je u ogromnom problemu i riziku od potencijalnih budućih secesija i napada na državnost Bosne i Hercegovine i opstanak samog bosanskohercegovačkog društva. U nastavku ćemo nešto kratko objasniti pojam obrazovanja te njegov uticaj u društvu pa ćemo nastaviti o obrazovanju kao antibosanskom faktoru.

Prije svega bi citirao dio teksta o obrazovanju istraživanja Adnana Džafića, Samira Forića i Nezira Krčala na temu „*uticaj obrazovanja na društvene promjene*“ gdje stoji: „*Obrazovanje je nužno društveni fenomen, kakav god da mu je odnos u stvarnosti. Da bi zaista funkcionirali u cilju ostvarenja svojih ideja (unapređenja osobnosti), mora ih se koncipirati na način da djeluju harmonizirano. „Stoga proces obrazovanja mora biti prožet odgojnim procesima a obrazovna dobra –odgojnim vrijednostima*““.³²

Obrazovanje kao društveni faktor je možda i najbolje ogledalo i stanje jednog društva. To je najvrijedniji faktor društva kroz koji svi prolazimo što, kvalitetnim obrazovanjem, doprinosimo samom razvoju društva ali i države. Također, svjedoci smo veoma niskog nivoa koncentracije medijskog prostora na proces obrazovanja. Takav medijski prostor u našem društvu dobijaju politički skandali, apsurdne izjave, privatni životi influensera itd. Bosna i Hercegovina i bh. društvo su u mnogim problemima zбо raznih faktora koji podstiču probleme i krize. Međutim, problemi u društvu se rješavaju racionalno, znanjem, naukom i primjenom nauke. Sve dok se prethodno nabrojana rješenja ne angažuju, bosanskohercegovačko društvo će biti daleko od istine i oporavka. A mi smo daleko od takvog razmišljanja. Bosanskohercegovačko društvo je i dalje zarobljeno u prošlosti i bavljenjem pitanja o prethodnom ratu. Na taj način teško da možemo vidjeti budućnost u svim aspektima. Mi smo na neki način postali „frustrirana nacija“.

Obrazovanje kao faktor u igra ogromnu ulogu u socijalizaciji individue u društvu. Tako, procesom socijalizacije dobijamo mogućnost druženja s osobama sličnim nama po razmišljanju, krenemo trenirati sport za koji smo talentovani, bavimo se dodatnim vannastavnim aktivnostima, upisujemo srednju školu potom fakultet te dalje kroz život. Obrazovanje nam daje pravilnu percepciju o društvu, razvijamo osjećaj za istinito i lažno te šta je pravedno a šta nije. Ova percepcija je veoma bitna za

³² Pregledni naučni rad; uticaj obrazovanja na društvene promjene,

<https://www.pregled.unsa.ba/index.php/pregled/article/view/761/767> , preuzeto: 20.2.2024.

bosanskohercegovačko društvo zbog dugogodišnjih secesija na Bosnu i Hercegovinu. Nažalost, u Bosni i Hercegovini percepcija obrazovanja predstavlja „ bespotreban trošak“. Suprotno tome, potrebno je na obrazovanje gledati kao na veliku investiciju društva od koje ćemo svi u budućnosti imati korist. Obrazovanje je temelj pozitivnih procesa u društvu i to procesa poput kulture, saobraćaja, politike itd. Svjesni smo raznih tragedija u bosanskohercegovačkom društvu gdje je sistem obrazovanja zakazao u namjeri da individui u djetinjstvu ugradi prave vrijednosti i norme nakon kojih nema povratka zbog kojeg svi mi ostajemo zatečeni tragedijom koja se desila. Međutim, postoji jedna pozitivna stvar u svemu ovome a to je da smo u svakodnevnom životu svjedoci uspjehu mladih ljudi što nam govori da moramo dodatno raditi i ulagati u naše obrazovanje jer definitivno postoji potencijal što će dodatno motivisati mlađu populaciju da ostanu u našoj državi i pronađu šansu i prosperitet u radu i razvoju u raznim djelatnostima društva. Kako postoji potencijal, tako postoji i nezainteresovanost nadležnih ka poboljšanjem obrazovanja. To nam govori i ta činjenica da nadležni, u Bosni i Hercegovini, uopće ne istražuju niti propituju o obrazovanju u društvu. Ne treba da nas čudi velik broj posljedica nakon dugogodišnje nezainteresovanosti poboljšanja obrazovanja. Kao društvo smo spali na nivo da u 21. stoljeću određen broj djece ima probleme sa otežanim pristupom školama jer žive u krajevima u kojima nema adekvatnih puteva što uzrokuje dugotrajno pješaćenje po nepristupačnim mjestima. Kao društvo koje je u prethodnom ratu svjedočilo i opstalo od najveće moguće tragedije rata, spali smo na taj nivo o nedovoljnoj svijesti o djeci sa posebnim potrebama u obrazovanju koji u velikoj brojci nemaju opciju obrazovanja za takvu skupinu djece. Također, možda jedan od oblika antibosanstva u obrazovanju, jeste i otežano obrazovanje povratnika gdje se dovodi u pitanje jezik koji oni uče a da to uopšte nije maternji jezik. Još neki od pokazatelja lošeg obrazovanja u bosanskohercegovačkom društvu jesu i ne upućenost roditelja u važnosti obrazovanja njihove djece i uskraćenost obrazovanju romskoj populaciji. Ovo su bili samo neki od bitnijih pokazatelja slabo razvijenog obrazovanja u bosanskohercegovačkom društvu. U nastavku ovog dijela rada ćemo govoriti o obrazovanju kao antibosanskom faktorom te ćemo vidjeti kako prethodni pokazatelji dodatno ohrabruju antibosansku paradigmu u bosanskohercegovačkom društvu.

Nigdje u Evropi danas nemamo pogubniji sistem obrazovanja od onog u Bosni i Hercegovini. Današnji obrazovni sistem je zarobljen u okovima etnopolitike gdje imamo apsurd obrazovne konstrukcije zvan „dviije škole pod jednim krovom“. Takvom

konstrukcijom je obrazovanje opasno dovedeno u pitanje. Međutim, ne trebaju da nas čude takve konstrukcije koje su samo posljedice dvostoljetnog uplitanja politike u obrazovanje. Šta je to pojam „dvije škole pod jednim krovom“ i kakve on ima posljedice? U djelu „*zaborav razlike*“ od profesora Senadina Lavića stoji: „*Vjerovatno danas u Evropi ne postoji pogubniji sistem obrazovanja nego što je u dijelovima Bosne i Hercegovine gdje bošnjačka i hrvatska djeca „ne mogu“ ići zajedno u škole, gdje ne mogu učiti maternji jezik ili gdje uče po dva odvojena „programa“ da bi postali dva odvojena svijeta. Stravičan primjer segregacije, diskriminacije i dijeljenja djece po etničko- religijskoj osnovi pokazuje se kao projekt političko- religijskih interesnih grupacija. Dvije škole pod jednim krovom ispunjavaju diskriminacijske, segregacijske i profašističke namjere pojedinih etnopolitika podržanih religijskim fundamentalistima- nema spajanja s „drugim“ jer bi se mogla uprljati naša čistoća i izgubiti identitet.*“³³ Gledajući općenito, ne samo kod pojma „dvije škole pod jednim krovom“, pitanje obrazovanja treba da dovedemo na nivo govora otome kao najvećoj opasnosti koja vreba bh. društvu i Bosni i Hercegovini a to je mogućnost opasnog i pogubnog uništenja nezavisnosti države Bosne i Hercegovine. U tom kontekstu treba isto tako da obratimo na djecu koja nemaju mogućnost učiti bosanski jezik u entitetu koji je nastao genocidom i masovnim progonom civila. Međutim, gledajući općenitu sliku obrazovanja u bh. društvu, možemo reći da je antibosansko djelovanje i ono djelovanje gdje mladi visoko obrazovni ljudi, koji se bave raznim naukama, nemaju mogućnost uspjeha u svojoj struci. U našem društvu je nauka stran pojam od koje nema „profita“ a najpoželjnije je biti političar, sportista ili ilegalni trgovac. Na taj način se stvara dugi niz drugih posljedica na ovakvo stanje obrazovanja u Bosni i Hercegovini poput onog najbitnijeg a to je odlazak mladih ljudi. Bosanskohercegovačko društvo, konkretno Bošnjaci, uopšte ne govore o obrazovanju kao bitnom faktoru u opstanku države! S toga, na čemu onda da temeljimo opstanak Bosne i Hercegovine i društva koje u njoj živi? Na koji način da se izborimo sa svim antibosanskim djelovanjima ako u obrazovanju mladih ljudi nećemo govoriti o onome što se dešavalo dva stoljeća unazad? Uticaj antibosanskih djelovanja je u velikoj mjeri potpomogao da se pitanja nauke i obrazovanja u bh. društvu dovedu na margine. Obrazovne institucije su te koje su pod antibosanskim ideološkim pritiscima koje su krajem 20. stoljeća stvarale haotičnu sliku Bosne i Hercegovine. S toga takve institucije

³³Lavić, S. (2018): Zaborav razlike, Dobra knjiga, Sarajevo, str. 58.

neće pomoći da se napokon, nakon duge historije ove države, shvati da je, prilikom Osmanskog osvajanja Kraljevine Bosne, na ovim prostorima živio samo jedan narod a to su bili Bošnjani. Paralelno s tim, bilo bi zanimljivo pokazati činjenicu da se početkom 20. stoljeća gubi identitet Bošnjaka a pojavljuju Srbi i Hrvati i njihovi jezici. Ovo su samo dva primjera koliko je zapravo obrazovanje pod uticajem antibosanskih djelovanja. Pokretanje pitanja na ovu temu u sistemu obrazovanja ne smije doći ni u bilo kojem obliku. Antibosanski fenomen je obrazovni sistem doveo do podvala historijskih činjenica koje se tiču historije, jezika, značenja, vjere itd.

Obrazovni sistem u Bosni i Hercegovini jeste samo jedan od onih antibosanskih faktora koji su dobili na snazi Dejtonskim sporazumom. Uz jako dejstvo antibosanskih snaga, Dejtonskim sporazumom je situacija dodatno pogoršana na podjeli naroda na više etničkih skupina tj. tamo gdje jedna etnička skupina vlada- bit će implementiran jedan sistem obrazovanja. Na taj način su se manjinske skupine jednostavno morale prilagoditi određenom modelu što na kraju krajeva dovodi i do stvaranja fenomena „dvije škole pod jednom krovom“. Šta više, ni djeca konstitutivnih naroda , koji su manjina na nekom području nisu u boljoj poziciji. Dosta je primjera diskriminacije i raznih vrsta podjela oko osnovnog prava na samo obrazovanje, učenja vlastitog jezika i vlastite religije. U ovakvim slučajevima se rađa i opstaje antibosanstvo sa motivom da se toj djeci život u takvim uslovima tretira kao nemoguć. Zaista, primjera diskriminacije i raznih podjela je jako dosta. Neki od njih jesu i uvrjedljivi nazivi škola (škole koje nose imena ratnih zločinaca), tretiranje djece kao manje važnih, multikulturalnost koja se ne tretira kao pozitivna pojava u školama, velike obmane i laži nekih bitnih događaja, njegovanje podjela poput onih „svakom svoje“ itd.

Možda je najbolji način za pokazati obrazovni sistem putem citata iz knjige „*Nacionalizam i obrazovanje: studije slučaja Bosne i Hercegovine*“ autora Midhata Kapa gdje stoji: „*Ono što nije uspješno provedeno u ratu, nastavlja se provoditi u hladnom miru putem etnonacionalističke separacije obrazovnih sistema. Zasiurno, osiguranje „sopstvenog“ obrazovnog sistema za svaku od triju etničkih grupa, promovira određene ideološke i političke ciljeve. „ Obrazovanje se često zloupotrebljava u praksi davanjem učenicima različitih interpretacija istih činjenica, a „ često škole razdvajaju učenike na osnovu njihovog etničkog identiteta, jezika i religije“.* Ovakve pojave česte su u mjestima gdje se desio povratak manjina i gdje je obrazovanje organizovano za potrebe većinske populacije. Dešavali su se slučajevi zarane pristupa školskoj zgradi učenicima i nastavnicima koji pripadaju manjinskoj

grupi ili da školski nastavni plan u potpunosti zanemaruje kulturni identitet manjinske etničke skupine; također, manjine bojkotuju većinski školski sistem i uspostavljaju paralelni za pripadnike sopstvene etničke skupine.“³⁴ Tako, Bosna i Hercegovina bi što prije morala da razvije novi model ili sistem obrazovanja za generacije koje dolaze. Bosanskohercegovačko društvo je došlo do nivoa antibosanskog djelovanja u kojem bi novi sistem obrazovanja jednostavno bio društvena potreba a ne bilo kakav luksuz ili nešto što možemo samo zamišljati. Društvena potreba bi bio iz razloga o kojima smo prethodno pisali tj. kako bismo uspjeli prekinuti stalno ponavljanje diskriminacije i raznih podjela u obrazovanju zasnovanih na antibosanskih djelovanjima.

Bosanskohercegovačko društvo bi trebalo i moralo napraviti obrazovni sistem koji se može oduprijeti genocidu i fašističkim napadima susjeda. U takvom sistemu bi trebalo da postoji konstantno opominjanje i učenje o historiji genocida u Bosni i Hercegovini tj. o mjestima na kojima su fašističke snage provodile masovna ubistva Bošnjaka. To uključuje i načine na kojima su ubistva vršena, brisanje populacije sa nekog prostora, sve posljedice koje smo dobili genocidom u BiH ali i ono što se dešava nakon rata a to je dugogodišnje negiranje ubijanja bosanskohercegovačkog društva koje traje već 200 godina. S obzirom da imamo takav sistem koji u potpunosti na krivi način interpretira i govori u svemu što se tiče Bosne i Hercegovine i svega što je bosansko, potrebno je izgraditi obrazovanje na nivo na kojem bi mogli i morali sačuvati činjenice o historiji ove države, njene državnosti, kulture, jezika ali i njene budućnosti. Iz tog razloga je obrazovanje kao faktor bitan za borbu protiv antibosanstva. Kako je bitan za borbu protiv antibosanstva, tako je bitan i kao faktor jačanja antibosanstva. Međutim, u bosanskohercegovačkom društvu, obrazovanje služi da se u društvu napravi velika antibosanska pometnja što će rezultirati širenju laži koje će prerasti u istinu.

Često mi u društvu kažemo da sve na mladim ljudima ostaje, da su mladi ljudi ti koji će biti bolji od prethodnih generacija te da će mladi ljudi u budućnosti ovoj zemlji donijeti bolje sutra. Kad to kažemo, trebamo se zapitati da li je to zapravo tačno. Ako se osvrnemo oko sebe, kao mlade ljude možemo primjetiti one koje slave presuđene ratne zločince, silovatelje, uče i njeguju lažnu historiju, vrijeđaju i prijete povratnicima u njihovim krajevima itd. O ovim problemima se više i ne razmišlja kad kažemo da na

³⁴ Kapo, M. (2012): Nacionalizam i obrazovanje: studija slučaja Bosna i Hercegovina, Fond otvoreno društvo Bosna i Hercegovina, Sarajevo, str. 144.

mladima ova država opstaje. Ne mislimo na Bosnu i Hercegovinu i bosanstvo. Postajemo roboti kojim upravljaju mediji i oni koji, općenito, prave društvo agonija.

5. POSLJEDICE ANTIBOSANSTVA

O posljedicama antibosanstva zaista puno možemo govoriti s obzirom da godinama imamo niz faktora koji igraju veliku ulogu u stvaranju posljedica. U bosanskohercegovačkom društvu se jako dugo vremena suočavamo sa problemom u kojem naše društvo ne uspijeva da probudi svijest o naciji ali i razumijevanju posljedica u društvu. U dosta navrata se, prilikom pokušaja buđenja svijesti o tim posljedicama, isti poistovjećuje i susreće sa daleko jačim šovinizmom koji guši svaki oblik buđenja svijesti o posljedicama uzrokovanim fenomenom antibosanstva u bosanskohercegovačkom društvu.

5.1. *Bosnacid*

Prije svega, treba početi činjenicom da su svi narodi Bosne i Hercegovine postali žrtve agresije Srbije i Hrvatske na njihovu zemlju. S tim, trebamo da budemo svjesni posljedica koje su izazvali ti procesi. Međutim, moramo znati i to da je dobar udio naroda Bosne i Hercegovine uticao na jačanje raznih posljedica antibosanstva od kojih jeste i bosnacid. Pojam bosnacida možemo izjednačiti sa pojmom sociocida tj. ubijanja društva odnosno države Bosne. Bosnacid je vršen sa svih etnocentričnih sila. S obzirom da je genocid nešto što je planiralo i izvršeno od strane radikalnih velikodržavnih ideologija, a bosnacid nešto što se smatra ubijanjem bosanskog identiteta, ipak trebamo razlikovati pojam bosnacida i genocida. Pod pojmom bosnacida podrazumijevamo ubijanje strukture svega što označava bosansko društvo u cjelini. To podrazumijeva razne kulture, običaje, jezik, tradiciju, vjerske obrede, rituale itd. S toga, možemo reći da je bosnacid temeljna posljedica planskog antibosanskog fenomena. U nastavku ćemo pokazati i objasniti par primjera bosnacida. Treba napomenuti također da uticaj bosnacida traje jako dosta kroz jako puno primjera u bosanskohercegovačkom društvu. Nešto kasnije, u nastavku rada ćemo konkretnije objasniti dva pojma (islamizacija društva, nerazumijevanje i predrasude) koji pobliže igraju veliku ulogu u kreiranju bosnacida kao jedne od glavnih posljedica antibosanstva. S obzirom da je bosnacid ubijanje kulture, običaja, jezika, tradicije, vjerskih obreda itd, možemo navesti jako dosta primjera bosnacida. Jedan takav primjer jeste i namjerna dejstva na polju sahrana

ili dženaza civila ili poginulih. Navest ćemo citat iz knjige „*Sociologija nakon Bosne*“ od autora Keitha Doubta gdje stoji: „*Masakri su se dešavali za vrijeme pogrebnih ceremonija. Članovi porodica umrlih često su onemogućavani u svojoj namjeri da sahrane svoje najmilije. Čitave zajednice bile su prisiljavane da ostave svoje mrtve iza sebe na poljima ili na ulici. Agresor je na groteskan način bacaio tijela u jame ili rudnike. Termin „masovne grobnice“ je neodgovarajući, jer masovne grobnice nisu grobnice. Vjerske ceremonije i društveni obredi nisu održavani.* „³⁵ Konkretno, u Sarajevu su ljudi brutalno ubijani prilikom pogrebnih obreda. S toga su agresori koristili okupljanje ljudi prilikom vršenja obreda da bi bacali granate i činili ono što opisuje pojam bosnacida. Da bi se ljudi spasili, morali su skakati u grobove poginulih osoba. Za bosnacid koji je izvršen u Bosni i Hercegovini, ne možemo reći da je to samo puko ubijanje civila. Trebamo reći da je to i stvaranje psiholoških reakcija poput užasa i straha prema smrti. Svjesni smo i onog bosnacida u kojem je bilo nezamislivo održavati bilo koji oblik kulture poput pozorišnih predstava, nekih većih koncerata itd. Dok postoje još neki od svakodnevnih primjera bosnacida poput onog masakra na Markalama ili masakra u Ferhadiji u kojem su ljudi čekali u redu za hranu ili vodu. Samim ugrožavanjem svakodnevnog života bila su ugrožena i kulturna dešavanja. Još jedan primjer ćemo navesti kao posljedicu bosnacida a to je silovanje. Navest ćemo citat iz knjige „*Sociologija nakon Bosne*“ autora Keitha Doubta gdje stoji: „*Silovanja, koja su se dogodila u Bosni i na Kosovu, predstavljaju povrede tijela i bića individua. Cilj nije bio samo da se naudi tijelu žene ili mlade djevojke, mada je on jedan od ciljeva. Cilj je bio da se, takođe, uništi osjećanja vlastitog bića, vlastite autonomnosti i samosvjesnosti kod žrtve. Zlo, koje silovanje nanese vlastitom biću, vlastitom JA, mada ponekad nevidljivo, liječi se duže vremena nego ono naneseo tijelu; ipak, nanošenje zla i tijelu i vlastitom biću jesu zločini i djela nepravde. U Bosni i na Kosovu, silovanje ima još uvredljivije značenje.*“³⁶ Silovanje je jedan čist primjer bosnacida iz prethodnog rata. U takvom obliku bosnacida jedini cilj nije bio onaj koji će ženi nauditi u fizičkom smislu. Najveći cilj ovakvog čina jeste bio da se unište društvene veze između te osobe i cjelokupnog društva, pogotovo veze porodice i njene okoline što bi potencijalno moglo stvoriti predrasudu odbacivanja iz okoline te osobe. Čin silovanja je, ne samo kod okoline, kod same žrtve silovanja imao za cilj uništiti osjećaj pripadnosti i

³⁵ Doubt, K. (2003): *Sociologija nakon Bosne*, Buybook, Sarajevo, str. 27.

³⁶ *Ibidem.*, str. 152.

povezanosti sa njenim najbližima. Pojednostavljeno, silovanje je značio napad na samo bosanskohercegovačko društvo. Čin samog silovanja je imao zadatak da se iz osobe oduzme sve ono što čini jedno ljudsko biće, a koje se razlikuje od životinje. Također su i logori napravljeni za djela koja opisuju to divljačko ponašanje. Napravljeni su da bi i sama osoba odustala od vlastite egzistencije. To je, ništa drugo nego, jedan oblik zločina koji je pokušao da uništi veze pojedinca i grupe u društvu te da uništi ovisnost jednih od drugih a sve se nabrojano zasniva na povjerenju. Takve veze drže društvo funkcionalnim. Namjera silovanja kao antibosanskog čina jeste da uništi društvo iz korijena. To je jedan od oblika sociocida ili bosnacida. Na kraju, pojam bosnacida jeste ubijanje države Bosne i Hercegovine ili ubijanje svega što opisuje njeno društvo poput multikulturalizma i multilateralnosti.

5.1.1. Islamizacija društva

Raspadom Jugoslavije, u Bosni i Hercegovini, konkretno kod Bošnjaka, dolazi do uspostavljanja novog oblika identiteta naroda kreiranog od bošnjačke političke strane. Novi način uspostavljanja identiteta bi trebao da se razumije kao stvaranje nove cjelovitosti bošnjačkog naroda. Gledajući u prošlost tj. u vrijeme SFRJ, ateizam je bio onaj koji je bio „stub“ ideologije komunizma. U doba rata ali i u poslijeratno vrijeme je ateizam bio onaj koji je bio na čelu udara bošnjačke intelektualne strane. Od svih društvenih faktora u bosanskohercegovačkom društvu, od obrazovanja se najviše očekivalo da bude presudni u oblikovanju bošnjačkog identiteta i svijesti. Međutim, u praksi je to bilo previše zastupljeno. Ono što opisuje pravi oblik islamizacije društva jeste citat iz djela, *Bošnjaci nakon socijalizma*“ autora Šaćira Filandre gdje stoji i: „*Deateizacija društva vremenom je prijetila da teizam pretvori u obavezu, normu, a ne izbor, čime bi se iz jedne slike svijeta preko noći, takoreći naredbom, prešlo u drugu.*“³⁷ Deateizacija društva ne bi bio problem ako govorimo o društvo koje je homogeno. Međutim, bosanskohercegovačko društvo je društvo tri naroda, ono je multilateralno. S obzira na to, islamizacija

³⁷ Filandra, Š. (2012): *Bošnjaci nakon socijalizma; o bošnjačkom identitetu u postjugoslovenskom doba*, BZK „Preporod“, Sarajevo, str. 393.

društva jeste jedan od oblik bosnacida tj. ubijanja društva onakvog kakvog ga mi odavno poznajemo. Raspadom socijalizma, politike i vjerske zajednice naroda u Bosni i Hercegovini dobijaju opravdanje za djelovanje nacionalnih politika i podjela putem religije unutar bosanskohercegovačkog društva. Jedan od takvih oblika kod Bošnjaka jeste pokušaj izgradnje islamskog centra u centru Sarajeva. Gradnje poput islamskog centra se grade pretežno širom Evrope. Takve institucije su obilježene kulturnim, porodičnim, nacionalnim i nekim drugim djelovima života. Međutim, s obzirom da, u Sarajevu, preko stotinu džamija obitava već više stoljeća, gradnja islamskih centara predstavlja nešto što nema opravdanja i što predstavlja absurd. Takvi centri teže da budu centri društvenog života Bošnjaka. S obzirom na to da Bošnjaci ni u bilo koje slučaju nisu manjina u vlastitoj državi, već, šta više, predstavljaju većinu u bosanskohercegovačkom društvu, treba reći da takav oblik vjerske prakse uopšte nije potreban. Islamski centri su, kao takvi, trebali imati čitav sadržaj koji bi činili svakodnevni život unutar društva što uključuje i džamije, biblioteke, restorane, prostora za malu djecu itd. Zaista se treba zapitati kako bi se politika islamizacije mogla uklopiti unutar bosanskohercegovačkog društva kojeg čine tri naroda sa tri različite religije. Takav oblik praktikovanja religije nema neku prethodnu tradiciju. Jedan primjer takvog oblika jeste i novi stil gradnje i izgleda džamija. Takvi stilovi džamija idu u smjeru, kako kaže profesor Šaćir Filandra „*simboličkom arabiziranju ili orijentaliziranju Bošnjaka*“.³⁸ Islamizacija društva jeste samo jedna posljedica želje bošnjačkih intelektualaca ka promjeni prijašnje komunističke tradicije praktikovanja religije. Islamizacija društva, međutim, ulazi u pore obrazovanja. Pa tako, predmet vjeronauka je pronašao svoje mjesto unutar školskog obrazovanja a da prethodno nismo odredili šta je to zapravo vjeronauka. Glavni problem ove situacije jeste potencijalno mješanje škole i džamije. Ukoliko bi se to desilo, ne bismo znali svrhu džamije i svrhu same škole. Međutim, i za to takvu situaciju postoji rješenje o kojem bi se trebalo povesti računa. Rješenje smo pronašli u dijelu teksta prethodno navedene literature Šaćira Filandre gdje stoji: „*Shodno mišljenju Enesa Karića IZ treba oživiti mektebe u svim džamijama, a postojeću*

³⁸ Filandra, Š. (2012): Bošnjaci nakon socijalizma; o bošnjačkom identitetu u postjugoslovenskom doba, BZK „Preporod“, Sarajevo, str. 395.

vjeronauku mijenjati u historiju religije, kulturu religija ili nešto tome slično. Islamsko obredno obrazovanje, i na tome je u ovom stavu zapravo naglasak, pripada isključivo Islamskoj zajednici, a obrazovna, školska informacija o islamu daje se u školama.“³⁹ Ono što je zanimljivo jeste i to da smo ovaj problem donekle, vremenom, riješili na način uvođenja školskog predmeta kulture religija umjesto vjeronauke. S obzirom na to da je makar Sarajevo grad koji je poznat kao multietnički, ovaj potez definitivno zaslužuje riječi pohvale. Međutim, naše društvo ne bi bilo naše kad se politika ne bi uplela. Politički intelektualci u redovima Bošnjaka pokreću anketu po pitanju uvođenja vjeronauke u osnovne i srednje škole nadajući se da će rezultati biti pozitivni. Anketom se došlo do rezultata konačnog uvođenja vjeronauke u škole ali ne kao obavezan predmet. U ovoj situaciji ne možemo pronaći neku veću namjeru širenju islamizacije društva s obzirom da je konkretna namjera razlog ipak bila socijalna i statusna (proširenje broja učitelja o samoj vjeri). Međutim, do velikog pokušaja islamizacije društva ali i burne reakcije javnosti, pogotovo medija, dolazi onda kad se javlja pokušaj uvođenja vjeronauke u predškolske ustanove. Iako djeca dolaze iz muslimanskih porodica i okruženja, uvođenje vjeronauke za tako nisku dob života jeste uplitanje politike u Islam te konkretnim pokušajem islamizacije pojedinca od malih nogu. Takav pokušaj definitivno nije primjeren za grad poput Sarajeva. To potvrđuje i anketa koju ćemo navesti iz prethodno citirane literature profesora Šaćira Filandre gdje stoji: „ Prema rezultatima anketnog israživanja koje je o ovom pitanju za potrebe Centra za istraživačko novinarstvo iz Sarajeva urađeno na uzorku od 500 roditelja djece u dobi od 3 do 12 godina „ 66 posto roditelja u BiH, odnosno 63, 6 posto roditelja u Sarajevu kaže da je potrebno podučavati vjeronauku u javnim školama u nekom obliku. Postotak onih koji kažu da bi vjeronauku trebalo izučavati u dobi od 6 godine života je tek 21%. Ispitivanje je pokazalo da poduka iz samo jedne, dominantne religije, nije naišla na odobravanje roditelja.“⁴⁰ Svakako, za razvoj islamizacije i, na kraju krajeva, vehabizma možemo djelomično navesti i vrijeme komunističke vlasti koja je radila na

³⁹ Filandra, Š. (2012): Bošnjaci nakon socijalizma; o bošnjačkom identitetu u postjugoslavenskom doba, BZK „Preporod“, Sarajevo, str. 398.

⁴⁰ Ibidem., str. 402.

velikoj izdvojenosti muslimana od ostatka islamskih zemalja. Povratkom vjerske prakse pokazuje da Bošnjaci nisu „zaboravili“ vlastitu vjere. Raspad SFRJ a pogotovo rat i agresija na Bosnu i Hercegovinu su ovu državu doveli do centra zainteresovanosti raznih pokreta iz islamskog svijeta. Najbolji primjer jeste pojava mudžahedina i vehabija. Takvi pokreti su imali za cilj povratak šerijata. Takvi pokreti su mnoge islamske zemlje koštale osuđujućeg položaja muslimana u svijetu. Jedan od najvećih jeste ISIL- pokret koji svoje mjesto ne pronalazi u Islamu ali utjecajem svjetskih politika i ne zainteresovanosti muslimanskih zemalja u borbi protiv istog, ISIL dobija epitet najvećeg neprijatelja miru u svijetu koji dolazi iz islamskih zemalja. Slično se pokušalo i u Bosni i Hercegovini, od strane politike Srbije i Hrvatske. Međutim, multikulturalizam i toleracija u društvu Bosne i Hercegovine su pobijedili. Islamizacija društva i vehabizam imaju glavnu karakteristiku i cilj a to je uvođenje šerijata koji dobija ovlasti nad svim sferama društva. Pojavu islamizacije u društvu mogu opisati neki elementi poput antizapadanog stava, poslijeratnih trauma i dugogodišnja vladavina komunizma i ateizma. Izvršen genocid širom Bosne i Hercegovine i sebičnost Zapada po pitanju agresije je dodatno doveo do jačanja „nenamjerne“ islamizacije društva.

Za kraj, postavlja se pitanje kako i zašto bi se trebali boriti protiv islamizacije? Nažalost, nedostatak adekvatne političke inicijative od strane bošnjačkih intelektualaca je, u velikoj mjeri, Bošnjake koštalo pogubne interpretacije vjere. Međutim, o pojavi islamizacije i egzistiranjem iste, zaista nema svrhe govoriti s ozbirom da našu javnost kreiraju besmislene ličnosti a uz to i apsurdne teme. Prostor za neko konkretno djelovanje intelektualne sredine se vremenom sužava. Naša javnost je krug laži i bježanja od raznih istina poput islamizacije. Prioritet je govoriti o svakodnevnoj krivnji drugih naroda a što manje o vlastitog pogubnoj politici. Primjer takvih krivnji jeste i Milorad Dodik koji se savršeno uklapa kao razlog sveg lošeg što nam se dešava. Protiv pogubnog procesa islamizacije društva se treba boriti jer je on jedan od onih antibosanskih paradigmi koji rade protiv Bosne i Hercegovine te bosanskohercegovačkog društva onakvog kakvog ga mi poznajemo, tj. ono što su glavne karakteristike istog, i Islama. Takav oblik antibosanstva nikad nije imao one ukrase koji krase Bošnjake a to su tolerancija, pravednost i suživot. Totalna islamizacija društva je jedan oblik ludila ili divljeg ponašanja.

5.1.2. Programi zla i predrasude bosanskohercegovačkog društva

Kao jedni od glavnih obilježja bosnacida, jedne od antibosanskih posljedica, jesu programi zla i predrasude bosanskohercegovačkog društva. Bosnu i Hercegovinu ali i njeno društvo obilježava stoljetni opstanak multikulturalizma kao glavnog obilježja. Također, kako opstaje multikulturalizam, tako se godinama javljaju napadi na sadržaj tog multikulturalizma. S obzirom na dugo trajanje predrasuda, treba reći da su to predrasude koje nisu još viđene na tlu Evrope pogotovo usmjerene ka Bošnjacima. To je u prošlosti stvorilo niz novih posljedica za Bošnjake, pogotovo u SFRJ i komunizmu gdje Bošnjaci dobijaju itekako degutantne oblike.

Treba reći da su ti napadi, programi zla dolazili od vanjskih političkih ideologija i politika. Neki od njih jesu napadi na sadržaj multikulturalnosti, kulture, historije, ideologije itd. Navest ćemo citat iz knjige „*Sociologija*“ autora Jusufa Žige i Abida Dozića gdje stoji: „*Rušitelji bosanskog društva i progonitelji Bosne iz Bosne i Hercegovine nastoje „ubijediti“ sve oko sebe kako bosanska multilateralnost nije ni postojala, niti funkcionirala. Na bazi predrasuda da su odnosi među narodima Bosne i Hercegovine (Bošnjacima, bosanskim Srbima i bosanskim Hrvatima) „predodređeni mržnjom“, formiran je posve pogrešan i zasigurno poguban stereotip o bosanskohercegovačkom društvu.*“⁴¹ Slične ovakve stavove je imala i međunarodna zajednica onda kad su ideologije predrasuda bile na vrhuncu. Ima ih i danas, samo u drugim oblicima pogotovo u politici. Postoji jedna činjenica koja potvrđuje tezu da su sukobi i programi zla dolazili iz vanjskih ideologija. Ta činjenica jeste ona koja potvrđuje da u historiji Bosne i Hercegovine sukobi nikad nisu bili pokrenuti od strane tri naroda. Sukobi, genocid, etnička čišćenja i zločini nisu bili posljedice podjela naroda u BiH. To su posljedice preobrazbe države Jugoslavije i njene vojske u državu srpskih i hrvatskih nacionalista, ambicija ka osvajanju Bosne i Hercegovine te na kraju izvršenja raznih zločina. Program zla i predrasuda, kao jedni od oblika bosnacida, jesu posljedice etnocentrizma kao društvenog faktora antibosanskog fenomena. S toga, osnovni cilj etnocentrizma (predrasude bosanskohercegovačkog društva) jeste da se multilateralnost svede na ono što

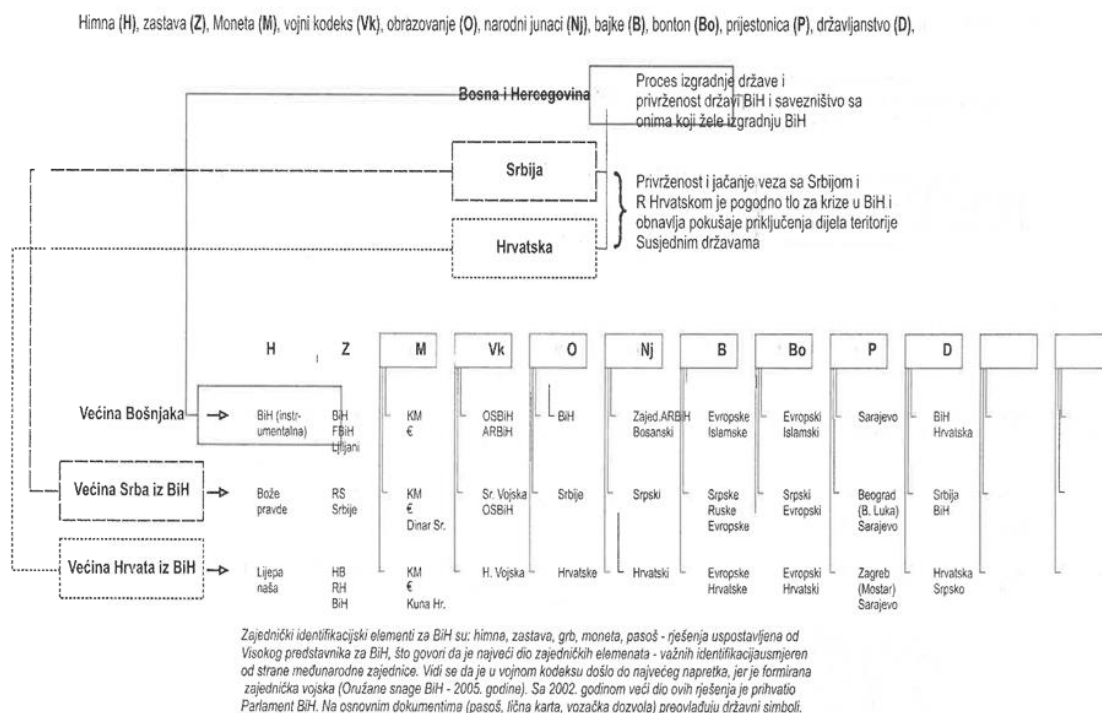
⁴¹ Žiga, J., Dozić, A. (2013): *Sociologija*, BKC Sarajevo, Sarajevo, str. 454.

ne pripada evropskim vrijednostima. Neki drugi oblici programa zla i predrasuda jesu prisvajanje društvenih i kulturnih obilježja bosanskohercegovačkog društva kao srpskih odnosno hrvatskih sadržaja. S toga možemo reći da su programi zla i predrasuda prema bosanskohercegovačkom društvu namjera ka podjeli na srpske i hrvatske strane što predstavlja jednim od elemenata bosnacida. Ono što povezuje programe zla i elemente bosnacida jesu namjere u kreiranju zla kao izraza nemogućnosti opstanka bosanskohercegovačkog društva. Taj čin bi trebao da opravda svo zlo učinjeno u prethodnom ratu. Ideologije, slične onim iz II svjetskog rata, nisu proizvod naroda u Bosni i Hercegovini, nego su to ideologije kreirane od izvanbosanskih snaga. Iako su te ideologije imale međusobne sukobe, njihovi programi zla su pronašli zajedničke interese u uništenju bosanskohercegovačkom društvu. To su zla okarakterisana vandalizmom, fašizmom, etničkim čišćenjem, rušenjem vjerskih objekata, historijskih spomenika itd. Programi zla izvanbosanskih ideologija predstavljali su projekte sa ciljem ka razaranju Bosne i Hercegovine i bosanskohercegovačkog društva. Suština ovih zlih programa jesu uništenje bosanskih identiteta, stvaranjem predrasuda, stereotipa, etničku i kulturnu vrijednost Bošnjaka kao autohtonost Bosne i Hercegovine.

5.2. Trajno poricanje i falsificiranje vrijednosnih identifikacija u BiH

Taj i na njemu osobeno su je broj tivnom s velikodrž pisma i p "agresors ces forisit bila kroz kao tipičn nacionaln elementi, cionalnu i istoj terit poligon p izvan BiH turim, p Upra dovršenoj pokušaj s na nož ka bosanskoj jelu njenu malo doza zovu "boš Drug jeste proi Sarajeva jednog gr od Mosta Bosnc. U Sa ovim r prije sveg tučki entite Uz s jenjenih d:

SIMBOLI, CEREMONIJE, OBIČAJI, KULTURA I VOJNI KODEKS (Procjena aplikacije vrijednosnih identifikacija u Bosni i Hercegovini)

42

Možda jedna od najočitijih posljedica antibosanskih djelovanja jeste trajno poricanje i falsificiranje vrijednosnih identifikacija u BiH. Treba naglasiti da dva konstitutivna naroda, Srbi i Hrvati, u BiH igraju veliku ulogu u kreiranju ove posljedice antibosanstva. Za Srbe i Hrvate možemo pretpostaviti koje su to poveznosti antibosanstva i vrijednosnih identifikacija te na koji način koji ih možemo povezati sa temom ovog dijela rada. Pod pojmom „vrijednosne identifikacije“ možemo smatrati pojmove koji čine i opisuju prisustvo jedne države. To su himna, zastava, valuta, obrazovanje, jezik, državljanstvo, glavni grad i neke druge. Nažalost, objasniti pojam

⁴² Ibraković, Dž. (2008): Bosna, Islam i Bošnjaci, Fakultet Politikih nauka, Sarajevo, str. 172.

vrijednosnih identifikacija u BiH je jako teško i komplikovano. U BiH možemo primjetiti sistem podijeljenosti naroda (Srbi, Hrvati i Bošnjaci). Treba naglasiti da to ništa ne bi bilo moguće bez susjednih država. Zaista je žalosno da dva od tri naroda većinom ovu državu ne smatraju vlastitom. Primjera je jako puno koje primjećujemo svakodnevno. Zbog toga smatramo da je ovo najočitija posljedica antibosanske paradigme i da je srećemo svakodnevno. Da krenemo, naprimjer, od himne, državljanstva, zastave, obrazovanja i još nekih drugih. Poricanje i falsificiranje vrijednosnih identifikacija jeste projekat unaprijed osmišljen, organiziran, izvršenom agresijom započeo, a traje do danas. Mišljenja smo da sve to kreće od obrazovanja koji u ranoj fazi odrastanja djeci daje antibosanske svijesti kao jedine ispravne. Naravno da to rezultira stvaranje svijesti o različitosti poput himne, zastave, poimanja glavnog grada, državljanstva itd. Naprimjer, većina bosanskih Srba i Hrvata himnu susjednih država Srbije i Hrvatske smatraju svojom iako na svakom ličnom dokumentu posjeduju grb ili zastavu BiH. Bosna i Hercegovina krajem 20. stoljeća, tj. potpisivanjem Dejtonskog sporazuma, dobija novu zastavu koja je novitet u bosanskohercegovačkoj historiji. To je zastava koja nema niti jedno obilježje kojim bi se eventualno jedan narod mogao obilježavati. Stvaranjem takve zastave susjedi dobijaju priliku ka još jačim širenjem antibosanskih paradigmi. Primjenom te zastave dva od tri naroda u BiH dobijaju utisak da je u pitanju stvaranje neke nove države bez historijske identifikacije. Ovu pojavu profesor Dželal Ibraković najbolje opisuje u djelu „*Bosna, Islam i Bošnjaci*“ gdje stoji: „*U strogim podjelama se zastava sa ljiljanima tretirala kao ratna zastava Armije Republike BiH. Na taj način, a nakon Dejtonskog sporazuma za BiH, se krenulo u aranžman izrade nove zastave. Podilaženje tom trendu da se ide na novu zastavu sugerira i samim stanovnicima BiH ali i okolini, pa i onoj najdobronamjernijoj, da se radi o novoj državi bez tradicije. I čine se svi mogući zvanični i nezvanični naponi da se tradicija ni u kakvom djelotvornom smislu ne uspostavlja.*“⁴³ Ovo je možda i najveći problem identifikacije naroda u BiH a to je da BiH nema zastavu kojom se svi narodi ne žele identifikovati. To je primjer sa zastavom Republike Bosne i Hercegovine sa Ljiljanima. Za tu zastavu kažu da je „ratna zastava“. Još od nastanka ove zastave većina naroda ljiljane ne smatraju svom historijskom identifikacijom iako historija svjedoči tome da još od Kraljevine Bosne ljiljani postoje te da su bili obilježje naroda koji žive u BiH. Jedan od sljedećih identifikacionih elemenata koje profesor Ibraković

⁴³ Ibraković, Dž. (2008):*Bosna, Islam i Bošnjaci*, Fakultet Politikih nauka, Sarajevo, str. 175.

navodi jeste i glavni grad. O tome jako puno možemo govoriti. Poznato nam je to da većina Srba i Hrvata glavni grad svoje države ne smatraju Sarajevom. Iako smatraju onda je to „*Istočno Sarajevo*“. Neki to smatraju dijelom Mostara, neki Banja Lukom a neki i Beogradom što nije rijedak slučaj. Svjedoci smo toga da se sva politička, etnička ali i ostala pitanja Srba i Hrvata vode upravo u gradovima u kojima se ne bi trebalo voditi. BiH je slučaj u kojem se srpska i hrvatska pitanja vode u Beogradu i Zagrebu. Činjenica je da su obje strane imale potrebu ka obnovi četničkih i ustaških imena iz Drugog svjetskog rata. Takve radnje su, u aktuelnost, vratile osjećaj povratka zla, zločina i straha u narodima. Namjera fašista je bila brisanje antifašističkih simbola čime dolazimo do onog simbola koji krase Bosnu i Hercegovinu a to je pobjeda antifašista u Drugom svjetskom ratu i obnova državnosti. Taj simbol je trebao biti uklonjen saradnjom fašističkih saveznika što bi značilo i brisanjem BiH a potom i podjelu iste. Na kraju krajeva, radi se o dva državna projekta koja traju skoro 30 godina poslije rata s ciljem da razbiju osjećaj pripadnosti srpskog i hrvatskog naroda BiH. To rade na način mjenjanja ili poricanja historije koja govori o postojanju državnosti BiH te općenitoj poricanjem historije, jezika i države u kojem Bošnjaci kao narod nema niti jedan identifikacioni element kojim bi se predstavljali. Također, rade na isti način sa dijelom Srba i Hrvata. Brišu im sve identifikacione elemente pripadnosti državi BiH a usađuju pripadnost Srbiji i Hrvatskoj. Na putu su da to uspiju te mislimo da bi se Bošnjaci trebali prvenstveno baviti buđenjem nacionalne svijesti a ne samo očuvanjem etničke svijesti.

5.3. Genocid

Genocid kao pojam predstavlja želju ili namjeru ka uništenje ili brisanje određenog naroda sa nekog prostora. Činjenica je da se pojam genocida dosta puta sreo do danas u historiji čovječanstva. Što u historiji, to i u sadašnjosti, genocid se dešava širom planete nad nekim narodima. Zbog toga, o genocidu je potrebno dosta govoriti i istraživati. U BiH govorimo o genocidu u Srebrenici 1995. godine. O genocidu u Srebrenici je potrebno govoriti širom planete i poistovjetiti ga sa onim genocidom u Aušvicu. Citirat ćemo citat iz knjige Abida Đozića koji govori o tome šta je i kako treba interpretirati genocid u Srebrenici. „*Društvena uslovljenost genocida izvršenog u Srebrenici, i uopće u Bosni i Hercegovini, nalazila u krizi racionalnosti funkcioniranja*

*SFRJ, a ne u krizi bosanskohercegovačkog društva. Disoluciju jugoslovenske države producirala je duboka društvena kriza te iste države. U temeljima krize kao osnovna pokretačka snaga su bili, velikodržavni nacionalistički projekti, zasnovani na ideološkoj matrici jedna nacija jedna država.*⁴⁴ Genocid u Srebrenici je bio samo sredstvo ka uništenju države i društva što možemo opisati kao bosnacidom. Klasična definicija genocida, kao jednog od najvećih mogućih zločina, predstavlja masovna ubistva ljudi na osnovu etničkih, rasnih ili vjerskih osnova. Takva definicija ne doseže one posljedice društvenih konteksta genocida unutar jednog multietničkog društva poput bosanskohercegovačkog. Društveni kontekst smatra genocid kao društvenom pojavom te postavlja pitanja o uzrocima istog te neka druga pitanja poput onih koji se odnose za stvarne uzroke izvršenja genocida, ne samo u Srebrenici, nego u čitavoj Bosni i Hercegovini. Također, postavlja pitanja o stvarnom cilju genocida i pitanje o onima koji su bili sposobni biti izvršitelji ubistava preko 8000 ljudi. Da bismo uspjeli dobiti širu sliku genocida u Srebrenici iz sociološkog aspekta bitno je da dodatno obradimo neke historijske, kulturne, političke i ideološke faktore. Treba naglasiti da ovi elementi nisu dovoljno istraženi, barem ne sa one sociološke strane. Planirajući genocid, Srbija i Crna Gora su znale za vjekovni zajednički život bosanskohercegovačkog društva. Zbog toga se, pored JNA, kreiraju paravojne formacije u cilju stvaranja slike jednog dijela bosanskohercegovačkog društva kao onog koje opisuju zlo, zločini, osveta itd. Zbog toga trebamo reći da je genocid bio isključivo sredstvo ka postizanju cilja ubijanja Bosne i Hercegovini ili činjenja bosnacidom. O pojmu genocida ne smijemo govoriti o onom koji predstavlja samo ubijanje određenog broja ljudi na nekom mjestu. Trebamo govoriti da je to bilo sredstvo ili cilj ka uništenju bosanskohercegovačkog društva sa namjerom stvaranja straha, isključivo kod Bošnjaka, u cilju velikog raseljavanja stanovništva van Bosne i Hercegovine ili stvaranja nasilnog naseljivanja manjeg prostora unutar Bosne i Hercegovine. Nešto slično što se u današnje vrijeme dešava u Palestini. Naravno, oni koji su se suprostavili takvom režimu, završili su kao žrtve agresije na Bosnu i Hercegovine. Bošnjaci iz Srebrenice su ubijeni iz tog razloga. Oni su željeli ostati u svom rodnom kraju te nisu pristali na bilo kakvo iseljavanje u druge države ili u dijelove Bosne i Hercegovine gdje su većina Bošnjaci. Šta su bili razlozi i potrebna izvršenja

⁴⁴ Đozić, A. (2012): Ogleđi o bosanskohercegovačkom društvu- prilog sociologiji bosanskohercegovačkog društva, Sarajevo, str. 264.

genocida i raznih vrsta zločina u Bosni i Hercegovini? Razloge možemo pronaći u samom bosanskohercegovačkom društvu, u kojem nisu postojali snažni protivnici bosanskohercegovačkog društva. Da su postojali, ne bi bilo potrebe za genocidom, drugim vrstama zločina, rušenja kulturnih blaga itd. Genocid je između ostalog i presuđen u Međunarodnom sudu u Hagu. Ta presuda za Bošnjake je veoma bitna iz razloga što se i zvanično potvrđuje namjera zločina genocida i ta što je taj zločin genocida potvrđen od najveće sudske institucije. Bošnjaci, poslije tih presuda, uopšte ne bi trebali i morali imati potrebu i obavezu više dokazati da je genocid počinjen u Srebrenici. O tome, u kratkom videu govori i profesor Senadin Lavić gdje govori o *genocidu kao već potvrđenoj i završenoj priči*.⁴⁵ Žrtve tog genocida nisu bili samo Bošnjaci, bilo je kompletno bosanskohercegovačko društvo. Genocid je opisao namjeru bosnacida kao sredstvo političkog cilja i procesa pomoću kojim su se izvršili velikodržavni ciljevi. Na kraju treba reći i zaključiti da je cilj genocida bio ubiti Bosnu u Bosni. Kako taj cilj, na kraju krajeva, nije uspio agresijom na Bosnu i Hercegovinu, zbog žestokog otpora i želje za opstankom Bošnjaka, ubijanje Bosne i Hercegovine, i poslije rata, nikad nije prestalo. U poslijeratno vrijeme takve namjere idu putem politike, ekonomije, obrazovanja i kulture.

5.3.1. Šest strateških ciljeva srpskog naroda u BiH

Sljedeće posljedice antibosanskih djelovanja jesu šest strateških ciljeva srpskog naroda u BiH iz 1992. godine. Treba reći da su to otvorene namjere, strategije i djelovanja srpskih ideologija i naroda ka odvajanju dijela Bosne i Hercegovine gdje živi većinsko srpsko stanovništvo i pripajanja istog Srbiji. Neke od prvobitnih ciljeva možemo i citirati od autora i profesora Abdela Alibegovića iz kratke analize teme o antibosanstvu naziva „ *Socioantropološka i diskurzivna analiza antibosanskih društvenih matrica*“ : „ *Eliminisanje rijeke Drine „kao granice između dva svijeta“, uspostavljanje granica na rijekama Uni i Neretvi, podjela grada Sarajeva na srpski i muslimanski dio uz napomenu „ako rata bude on će početi u Sarajevu i završiti u Sarajevu“. I finalno, izlaz*

⁴⁵ <https://vm.tiktok.com/ZMr8kWpj6/> , preuzeto: 10. 6. 2024.

Srpske Republike Bosne i Hercegovine na more. „⁴⁶ Ovaj tip ciljeva govori samo jedno, ono o čemu kroz čitav rad pišemo a to je napad na državnost Bosne i Hercegovine te ugrožavanje opstanka njenog društva u cjelosti. Sve su to odlike koje karakterišu antibosansku paradigmu a to su negiranje genocida, zločina, veličanje zločinaca, ignorisanje presuda Međunarodnog suda itd. Možemo primjetiti da ni jedan grad u Republici Srpskoj ne sadrži ono „bosansko“. To i jeste jedan od antibosanskih ciljeva tj. ukloniti postojanje riječi bosanskog kao nečeg što ne uključujemo u postojanje čovjeka koji živi u Bosni i Hercegovini. Na sličan način možemo govoriti o slučaju ne postojanja bosanske valute. Strateški cilj i jeste banalizirati bosansku valutu kao nešto što je besmisleno. Poređenja radi, u Srbiji imamo valutu dinar, u Hrvatskoj hrvatsku kunu a u Bosni i Hercegovini imamo konvertibilnu marku koja nema nikakvog dodira sa bosanskim i Bosnom i Hercegovinom. Logički gledano zašto ne bosanska konvertibilna marka? Da li je to jedan od strateških ciljeva antibosanske paradigme? Zaista rijetko govorimo o ovom problemu i imamo osjećaj da taj tip podvala i antibosanskih ciljeva zaista napreduju. Svi strateški ciljevi srpskog naroda u Bosni i Hercegovini su prijetnje započete u Skupštini 1992. godine gdje su otvoreno prijetili i govorili o namjerama srpskog naroda u slučaju rata u Bosni i Hercegovini. Na kraju treba reći da su strateški ciljevi srpskog naroda u Bosni i Hercegovini isključivo okrenuti ka segregaciji i razbijanju Bosne i Hercegovine, odvajanje Republike Srpske kao bosanskohercegovačkog entiteta od Bosne i Hercegovine te na kraju pripajanje državi Srbiji. Domete koje takvo zlo može da postigne je jako teško predvidjeti i analizirati ali svjedoci smo govora raznih srpskih lidera otvorenog ili prikrivenog tipa. Jedan od njih jeste i onaj govor Karadžića u Skupštini Republike Bosne i Hercegovine ali i još neki poput izjava Kalinića u Skupštini srpskog naroda u Bosni i Hercegovini 1992. godine gdje otvoreno prijeti uništenjem Koševske bolnice u cilju zaustavljanja liječenja građana od posljedica svakodnevnog granatiranja grada. Sve u svemu, šest strateških ciljeva srpskog naroda u Bosni i Hercegovini jesu antibosanski modeli brisanja, banaliziranja, nasilnog raseljavanja, moralnog ubijanja i na kraju negiranja svega počinjenog.

⁴⁶ Alibegović, A., Socioantropološka i diskurzivna analiza antibosanskih društvenih matrica, bez datuma.

Preuzeto 10. 6. 2024. <https://mail.google.com/mail/u/0/?tab=rm&ogbl#advancedsearch/from=abdel.alibegovic%40fpn.unsa.ba&isrefinement=true&fromdisplay=Abdel+Alibegovi%C4%87?projector=1>.

5.3.2. Interpretiranje činjenica i znanja o genocidu u Srebrenici

Nakon prethodnog dijela, dolazimo do dijela rada gdje polako zatvaramo temu o antibosanskog paradigmi. U ovom naslovu ćemo reći nešto o načinima interpretiranja činjenica koje su se desile krajem 20. stoljeća, pogotovo u Srebrenici. Kod bosanskohercegovačke intelektualne sredine ne postoji konkretan stav o genocidu u Srebrenici. Činjenica je da se genocid desio, to potvrđuje veliki broj masovnih grobnica ubijenih žrtava. Čak je to potvrđeno i u Međunarodnom sudu u Hagu. Previše je dokaza da bi se to moglo negirati. Međutim, može li nauka, pogotovo sociologija, u krugu bosanskohercegovačkih intelektualaca biti objektivna po tom pitanju? Trebamo biti realni i zaprepašteni činjenicom da o genocidu u Srebrenici nemamo niti jednu naučnu analizu a kamoli stav. Zaista je puno prikupljenih dokaza ili činjenica o počinjenom genocidu ali je problem u tome što bez naučne interpretacije dolazimo u situaciju jedino zauzimati lična mišljenja o toj temi. Jedini primjer koji se svodi samo na jednog čovjeka a tiče se analiziranja genocida u Srebrenici jeste analiziranje Amara Mašovića iz Instituta za istraživanja zločina protiv čovječnosti. Ono što je još tragičnije jeste to što se na fakultetima širom Bosne i Hercegovine ova tema jako rijetko ili nikako ne istražuje kroz master radove ili doktorske disertacije. To je ono što smo na početku rada rekli a to je da se ukupna tema oko antibosanske paradigme jako malo obrađuje iz nekog razloga nama nepoznatog. S toga je potrebno u okvire predmeta sociologije ubaciti sociologiju genocida kao discipline sociologije koja se tiče bosanskohercegovačkog društva. Naravno da realnost bosanskohercegovačkog društva moramo gledati iz aspekta nečeg tragičnog ako bi uzeli u obzir šta je to što je primarna stvar u našem društvu. Stanje bosanskohercegovačkih intelektualaca ćemo najbolje opisati citatom iz djela Abida Đozića „ *ogledi o bosanskohercegovačkom društvu- prilog sociologiji bosanskohercegovačkog društva* “ gdje, između ostalog i piše: „ *Bosanskohercegovački intelektualci , danas su duboko uronjeni u političku kulturu i praksu pojedinih subbosanskih političkih elita, a kao rezultat takvog stanja imamo intelektualnu podijeljenost i suprotsavljenost bosanskohercegovačkih intelektualaca, prije svega, na*

osnovu etno- nacionalnih, konfesionalnih i ideološko- političkih pripadnosti.“⁴⁷ Sociologija je ta koja treba da pravi i prikaže razne razlike između onih koji su žrtve i onih koji su počinili genocid. To mogu biti kulturne razlike, razlike u ideologijama, u politici itd. Ovo nam govori da između bosanskohercegovačkih intelektualaca postoji razlika u raznim sferama. Isto tako, treba naglasiti da su jedna skupina intelektualaca upravo bili kreatori ideologija zla. Upravo su ti intelektualci kreatori stereotipa o onima koji su žrtve genocida ali i o onima koji su preživljeli isti. Ti intelektualci danas predstavljaju lidere u političkim granama koji uporno imaju za cilj da čitav rat u Bosni i Hercegovini svedu na građanski. Pored svih podjela među bosanskohercegovačkim intelektualcima koji se grade na osnovu nacionalnih, političkih, ideoloških, religijskih i kulturnih osnova, treba naglasiti da, konkretno, kod bošnjačkih intelektualaca postoji jedan vid podjela i suprostavljenosti. Ovaj faktor podjela kod Bošnjaka predstavlja jedan dodatan dio širenja antibosanskih paradigmi i možemo reći da, u velikoj mjeri, Bošnjaci uzrokuju pojedine posljedice antibosanstva zbog kojih je bosanskohercegovačko društvo već dugo u krizi. Unutar Bošnjaka postoje pretežno političke rasprave i pitanja. Još dodatno možemo reći da ulaze u sukobe vizija oko prošlosti, sadašnjosti ali i budućnosti politike, kulture, ideologija, nacije ali i onog što je manje bitno te ono što već prelazi u obični apsurd. Sve ovo već duže vremena uzrokuje pitanje opstanka Bošnjaka kao cjelovitog naroda praćenim identitetom. U podjelama među Bošnjacima egzistiraju oni koji vode politiku afirmacije ka jačanju nacionalnosti s ciljem integracije u Evropsku Uniju koji smatraju da je to jedini put ka opstanke Bosne i Bošnjaka i postoje oni koji grade ideologiju i politiku anacionalnog karaktera tj. karaktera koji nema osjećaja pripadnosti nekoj naciji. Jedni druge optužuju da su komunističko naslijeđe. Bošnjaci zbog međusobnih sukoba dolaze do situacije da čak dolaze do i drugih vrsta sukoba i rasprava poput onih rasprava i podjela koji se tiču prostora sa kojeg dolaze. Naprimjer, imamo sukobe oko podjela na „ mi“ i „ oni“ tj. Sarajlije, Tuzlaci, Hercegovci itd. Ovdje se radi o konkretnim sukobima i vrijeđanjima kreiranim na centrima moći sa kojih dolaze. Za kraj treba reći da bosanskohercegovački intelektualci nemaju neki konkretan stav i mišljenje o genocidu u Srebrenici. Ne da nemaju stav, nego njihov stav o nauci je isključivo kreiran i određen sa političke strane

⁴⁷ Đozić, A. (2012): Ogleđi o bosanskohercegovačkom društvu- prilog sociologiji bosanskohercegovačkog društva, Sarajevo, str. 269.

elita kojima pripadaju. Zbog toga danas, u Bosni i Hercegovini imamo probleme objašnjenja intelektualne strane kada je u pitanju genocid u Srebrenici.

6. ZAKLJUČAK

Ovaj rad na svojevrsan način pokazuje historijski kontinuitet antibosanskih djelovanja spram Bosne i svega bosanskog. Taj uticaj je trajao više od dva stoljeća preko raznih perfidnih i skrivenih sila ili agresora. Nažalost, u dosta navrata tih razaranja, bosanskohercegovačko društvo je platilo jako skupu cijenu nesvjesnosti realnih namjera drugih. Primjera radi, za period okupacije Osmanskog carstva u dosta navrata Bošnjaci koriste termine „ spašavanja“ od drugih agresija ili herojskim činom Osmanskog carstva. Bosanskohercegovačko društvo u dosta navrata nije bilo svjesno da nikad nisu pravog prijatelja za opstanak ili povratak državnosti Bosne i Hercegovine ali i postojanje njenog društva. Za takve primjere možemo navesti Berlinski kongres, prodaju Bosne od strane Osmanskog carstva Austrougarskoj monarhiji, pad Kraljevine Bosne pa sve do modernijih vremena i agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu. Mislimo da ni danas nismo svjesni ovih činjenica. Zaista je čudo kako smo nakon svega i opstali na nivou na kojem smo danas. U vrstama antibosanstva i uticaja raznih aktera na jačanju antibosanstva smo pokazali da postoje dvije vrste antibosanstva a to su unutrašnje i vanjsko. Najveće neprijateljstvo bosanskohercegovačkom društvu upravo dolazi iz najopasnijeg unutrašnjeg antibosanstva. S obzirom da smo historijskim činjenicama svjesni da se vanjsko antibosanstvo dešavalo više puta, susreli smo se sa onom vrstom koja je novost ali najopasnija. U svakom slučaju, trebali bi biti svjesni licemjerstva i namjera obje vrste. Što se tiče uticaja aktera u razvoju antibosanstva, tu možemo reći i vidjeti neke konkretne ličnosti i djela koja tačno pokazuju i rade na jačanju antibosanske svijesti. To su bile konkretne i javno dostupne namjere pojedinaca poput Karadžića i Mladića. I naravno, dio koji smo ostali dužni reći jeste antropološki uticaj u objašnjenju fenomena antibosanstva. Antropologija je kao disciplina jako bitna za objašnjenje općenitog postojanja antibosanstva. Antropologija objašnjava čovjeka kao živog bića koje obitava u raznim procesima koji sve skupa čine društvo. Neki od njih jesu i kulturne, socijalne ili političke dinamike. Antropologiju zanima sam pojam kulture i postojanje kulture identiteta a ako to uvrstimo sa pojmom antibosanstva, reći ćemo kako antibosanstvo može upravo da proizilazi iz promjena, prije svega, nacionalnog identiteta koji se bori protiv svega bosanskog. Također, antropologija može da objasni traume postojanja antibosanstva kroz historijski kontekst. Antropologija je tu da objasni i procese marginalizacije u društvu uzrokovane antibosanstvom.

Jedan od najbitnijih dijelova ovog rada, u koji smo se mi najviše fokusirali, jesu društveni faktori koji pokreću i u kojem obitava antibosanstvo. To je nešto iz čega svi imamo barem malu

dozu nemira u sebi kad primjetimo uplitanje obrazovanja, medija i drugih društvenih faktora u kreiranju i jačanju antibosanstva. Konstantnim pritiskom na društvo, društveni faktori igraju ključnu ulogu u razlogu postojanja antibosanstva. Zaista nekad dobijemo mišljenje da smo mi društvo koji će se neprestano morati susretati sa svakodnevnim negiranjem i vrijeđanjem bolne prošlosti Bošnjaka. Tako stećemo nemogućnost postojanja vizija u kojem će svi etnički narodi graditi ovu državu u budućnosti. To možda i jeste poenta pritiska antibosanstva kroz društvene faktore.

Posljedice antibosanstva i jesu rezultat svega gore navedenog. Društvenim faktorima kreće ubijanje Bosne i Hercegovine tj. bosnacid. Antibosanskim društvenim faktorom poput obrazovanja, mladi ljudi dobijaju percepcije negiranja svih vrijednosnih identifikacija u Bosni i Hercegovini. Zaista je ponižavajuće, neobjašnjivo i tužno da himna, zastava ili neko drugo državno obilježje ne bude praktikovano u raznim manifestacijama i dijelovima države u kojoj žive Srbi i Hrvati. A još tužnije je počiniti genocid i negirati isti. Počiniti genocid jer neko nije želio da napusti svoj rodni kraj. Negirati isti i reći da su žrtve ipak žive i zdrave sa svojim najmilijim. Treba biti iskren i reći da i dio Bošnjaka utječu i kreiraju nečeg što šteti državi i njenom društvu. Primjer pronalazimo u pojmu islamizacije društva. Islamizaciju i njena djelovanja skoro pa da možemo podjednako shvatiti kao i one djelovanja velikodržavnih ideologija Srba i Hrvata. Bosna i Hercegovina, kao i njeno društvo, nikad neće biti ni islamska a ni prostor podjele između velikodržavnih ideologija. Niti će Osmansko carstvo biti ugled i ponos bošnjačkog naroda koji će slaviti pobjedničke pohode istih na razne prostore (potencijalno uključujući i prostore Bosne i Hercegovine). Kroz historiju smo trebali shvatiti da Bosna i Hercegovina jedino može biti multikulturalna i ništa drugo. Sve ostalo moramo shvatiti kao antibosanskim i raditi na tome da se to proglasi nepoželjnim jer Bosna i Hercegovina i njeno društvo treba i mora ići naprijed, jer možda to i zaslužujemo nakon svega.

Literatura:

1. Agić, J. (2019): Jesu li Osmanlije osvojile ili oslobodile srednjovjekovnu Bosnu?; <https://balkans.aljazeera.net teme/2019/11/2/jesu-li-osmanlije-osvojile-ili-oslobodile-srednjovjekovnu-bosnu> preuzeto: 7.7. 2023.
2. Alibegović, A. (2017) : Programi zla – antibosanstvo – dva dominirajuća modela; BZK “Preporod” Sarajevo, Sarajevo., str. 201-216.
3. Alibegović, A., Socioantropološka i diskurzivna analiza antibosanskih društvenih matrica, bez datuma. Preuzeto 10. 6. 2024. https://mail.google.com/mail/u/0/?tab=rm&ogbl#advanced_search/from=abdel.alibegovic%40fpn.unsa.ba&isrefinement=true&fromdisplay=Abdel+Alibegovic%C4%87?projector=1.
4. Cigar, N. (1998): Genocid u Bosni; Politika „etničkog čišćenja“, Bosansko kulturni centar, Sarajevo.
5. Doubt, K. (2003): Sociologija nakon Bosne, Buybook, Sarajevo.
6. Džemal Bijedić je govorio: Puno znam, ubit će me; <https://avaz.ba/vijesti/bih/542940/dzemal-bijedic-je-govorio-puno-znam-ubit-ce-me> preuzeto: 26.6.2023.
7. Đozić, A. (2012): Ogledi o bosanskohercegovačkom društvu- prilog sociologiji bosanskohercegovačkog društva, Sarajevo.
8. Đozić, A. (2012): Studije o Bošnjastvu; BKC Sarajevo, OFF-SET Tuzla, Sarajevo, Tuzla.
9. Filandra, Š. (2012): Bošnjaci nakon socijalizma; o bošnjačkom identitetu u postjugoslovenskom doba, BZK „Preporod“, Sarajevo. <https://vm.tiktok.com/ZMr8kWpj6/> , preuzeto: 10. 6. 2024.
10. Ibraković, Dž. (2008): Bosna, Islam i Bošnjaci, Fakultet Politikih nauka, Sarajevo.
11. Ibraković, Dž. (2008): Bosna, Islam i Bošnjaci, Fakultet Politikih nauka, Sarajevo.
12. Kapo, M. (2012): Nacionalizam i obrazovanje: studija slučaja Bosna i Hercegovina, Fond otvoreno društvo Bosna i Hercegovina, Sarajevo.
13. Lavić, S. (2023): PROF.DR. SENADIN LAVIĆ : SPAŠAVANJE VUČIĆA I VELIKOSRPSKOG DUHA; <https://kliker.info/prof-dr-senadin-lavic-spasavanje-vucica-i-velikosrpskog-duha/> preuzeto: 30.6.2023.
14. Lavić, S. (2018): Zaborav razlike, Dobra knjiga, Sarajevo.
15. Lavić, S. (2021): Diskurs o bosanstvu, Fakultet političkih nauka, Sarajevo.

16. Mahmutćehajić, R. (1998) : Čitanje historije i povjerenja u Bosni; Kriva politika, Radio Kameleon Tuzla, Tuzla.
17. Mahmutćehajić, R. (2018): O antibosanstvu, muke života u tuđim predstavama, Connectum, Sarajevo.
18. Mujagić, N. (2010): Tihi govor Bosne, Fondacija Heinrich Boll Stiftung, Bemust, Sarajevo.
19. Pregledni naučni rad; uticaj obrazovanja na društvene promjene, <https://www.pregled.unsa.ba/index.php/pregled/article/view/761/767> , preuzeto: 20.2.2024.
20. Prošlo je 45 godina od pogibije: Ovako je o Bosni i Hercegovini govorio Džemal Bijedić; <https://www.fokus.ba/vijesti/bih/proslo-je-45-godina-od-pogibije-ovako-je-govorio-dzemal-bijedic/2240720/> preuzeto: 26.6.2023.
21. Senadin Lavić: Antibosanski i antibošnjački etnofaulizam; <https://radiosarajevo.ba/metromahala/ja-mislim/senadin-lavic-antibosanski-i-antibosnjacki-etnofaulizam/441751> ,preuzeto: 24.1.2024.
22. Sjećate li se Karadžićevog govora iz '91.? Danas se sa iste govornice obratila njegova kćerka; <https://www.fokus.ba/vijesti/bih/sjecate-li-se-karadzicevog-govora-iz-91-danas-se-sa-iste-govornice-obratila-njegova-kcerka/1496735/> , preuzeto: 13.7.2023.
23. Zgodić, E. (2005): Politike fantazije, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo., str. 26.
24. Žiga, J., Dozić, A. (2013): Sociologija, BKC Sarajevo, Sarajevo., str. 454.

Biografija

Mirnes (Husein) Kereš rođen je 19.3. 1999. godine u Sarajevu, općina Centar. Srednju školu “ Četvrtu gimnaziju Ilidža” završava 2018. godine. Svoje školovanje nastavlja na „Fakultetu političkih nauka“ u Sarajevu gdje upisuje prvi ciklus studija sociologije. 2021. godine završava svoje trogodišnje školovanje gdje stiče zvanje bachelora sociologije. Zbog želje ka daljnjem školovanju i usavršavanjem sociologije kao nauke, upisuje master studij 2021. godine u Sarajevu na „Fakultetu političkih nauka“. Kroz čitav ovaj period stekao je dosta poznanstava i raznih osobina poput onih kao što su odgovornost, preciznost, komuniciranje, kritičko mišljenje, društvenost itd. U slobodno vrijeme prati i voli muziku, sport i sportske manifestacije u raznim disciplinama poput fudbala, tenisa, zimskih sportova itd.

FAKULTET
POLITIČKIH
NAUKA

Obrazac AR

UNIVERZITET U SARAJEVU – FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
IZJAVA o autentičnosti radova

Stranica 1 od 1

Naziv odsjeka i/ili katedre: Sociologija

Predmet: Antropologija

IZJAVA O AUTENTIČNOSTI RADOVA

Ime i prezime: Kereš Mirnes

Naslov rada: Antropologija antibosanskih paradigmi: Društveni faktori i posljedice antibosanstva

Vrsta rada: Završni magistarski rad

Broj stranica: 79

Potvrđujem:

- da sam pročitao/la dokumente koji se odnose na plagijarizam, kako je to definirano Statutom Univerziteta u Sarajevu, Etičkim kodeksom Univerziteta u Sarajevu i pravilima studiranja koja se odnose na I i II ciklus studija, integrirani studijski program I i II ciklusa i III ciklus studija na Univerzitetu u Sarajevu, kao i uputama o plagijarizmu navedenim na web stranici Univerziteta u Sarajevu;
- da sam svjestan/na univerzitetskih disciplinskih pravila koja se tiču plagijarizma;
- da je rad koji predajem potpuno moj, samostalni rad, osim u dijelovima gdje je to naznačeno;
- da rad nije predat, u cjelini ili djelimično, za stjecanje zvanja na Univerzitetu u Sarajevu ili nekoj drugoj visokoškolskoj ustanovi;
- da sam jasno naznačio/la prisustvo citiranog ili parafraziranog materijala i da sam se referirao/la na sve izvore;
- da sam dosljedno naveo/la korištene i citirane izvore ili bibliografiju po nekom od preporučenih stilova citiranja, sa navođenjem potpune reference koja obuhvata potpuni bibliografski opis korištenog i citiranog izvora;
- da sam odgovarajuće naznačio/la svaku pomoć koju sam dobio/la pored pomoći mentora/ice i akademskih tutora/ica.

Mjesto, datum

Potpis